

קהלת פרק א

(א) דברי קהלת¹ בן דוד מלך בירושלם: (ב) הבל הבלים² אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל: (ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש³: (ד) דור הולך ודור בא⁴ והארץ

¹ עי' קהלת רבה (פ"א סי' א): דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם זה שאמר הכתוב ברוח הקדש ע"י שלמה מלך ישראל (משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב וכו' (מ"א ג') בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך אמר שלמה אם אני שואל כסף וזהב ומרגליות הוא נותן לי אלא הריני שואל את החכמה והכל בכלל הדא הוא דכתיב (שם) ונתת לעבדך לב שומע אמר לו הקב"ה החכמה שאלת ולא שאלת לך עושר וכבוד ונפש אויביך לפיכך החכמה והמדע נתון לך ועל ידי כן גם עושר ונכסים וכבוד אתן לך מיד (שם) ויקץ שלמה והנה חלום א"ר יצחק חלום עומד על כנו צפור מצויץ ויודע על מה מצויץ חמור נוהק ויודע על מה נוהק מיד (שם) ויבא ירושלם ויעמד לפני ה' ויעל עולות ושלמים ויעש משתה לכל עבדיו א"ר יצחק מכאן שעושיין סעודה לגמרה של תורה מיד שרתה עליו רוח הקודש ואמר שלשה ספרים הללו משלי ושיר השירים וקהלת הדא הוא דכתיב דברי קהלת בן דוד. עיי"ש סי' ב': ד"א דברי קהלת בן דוד שלשה נביאים ע"י שהיה נבואתן דברי קנתרין נתלת נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת (עמוס א') דברי עמוס (ירמיה א') דברי ירמיהו וכו' קהלת למה נקרא שמו קהלת שהיו דבריו נאמרין בהקהל על שם שאמר (מלכים א' ח') אז יקהל שלמה וכו' שלש שמות נקרא לו ידידיה קהלת שלמה ר' יהושע אומר שבעה אגור יקהל למואל איתאל אמר שמואל עיקר אותנטייא שלהם ידידיה קהלת שלמה מודה ר' שמואל באילין ארבעה אלא שנתכנה בהן שלמה. עי' לקמן הערה 19.

² עי' קהלת רבה פ"א סי' ג': הבל הבלים ר' הונא בשם ר' אחא אמר דוד אמר דבר אחד ולא פירשו ופירשו שלמה בנו שלמה אמר דבר אחד ולא פירשו ופירשו דוד אביו דוד אמר (תהלים קמ"ד) אדם להבל דמה לאיזה הבל אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של כירה יש בו ממש בא שלמה בנו ופירש הדא הוא דכתיב הבל הבלים וכו' ר' שמעון בן אלעזר שבעה הבלים שאמר קהלת (הבל, אחד. הבלים, שנים. הבל הבלים, ששה. הכל הבל, הרי שבעה – מדרש תהלים צב) כנגד שבעה עולמות שאדם רואה בן שנה דומה למלך נתון באיספקרפסטי והכל מחבקין ומנשקין אותו בן שתים ושלש דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין בן עשר שנה קופץ כגדי בן עשרים כסוס נהים משפר גרמיה ובעי אתתא נשא אשה הרי הוא כחמור הוליד בנים מעיז פניו ככלב להביא לחם (נ"א להם) ומזונות הזקין הרי הוא כקוף הדא דתימר בעמי הארץ אבל בבני תורה כתיב (מלכים א' א') והמלך דוד זקן אע"פ שהוא זקן מלך ר' יהודה בר' סימון אמר ז' הבלים שאמר קהלת כנגד שבעה ימי בראשית בראשון (בראשית א') בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכתיב (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו בשני יהי רקיע. עי' ב"ב ק ע"ב: ת"ר אין פוחתין משבעה מעמדות ומושובות למת כנגד הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל. עי' לקמן הערה 97.

³ עי' קהלת רבה פ"א סי' ד: מה יתרון לאדם א"ר בנימין בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות אמרו הרי כל חכמתו של שלמה שבא לומר מה יתרון לאדם בכל עמלו יכול אף בעמלה של תורה חזרו ואמרו לא אמר בכל עמל אלא בעמלו בעמלו אינו עמל אבל עמל הוא בעמלה של תורה וכו' אמר ר' אבא בא וראה כמה צער וכמה יגיעה רואין עד שמביאין את העומר כדתנינן כיצד עושיין שלוחי בית דין יוצאין בערב יום טוב ועושיין אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח ליקצר וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהיה נקצר בעסק גדול אמר ר' לוי אמר לך הקב"ה אדם הרי חרשת וזרעת וקצרת ועמרת לשם כדי ערמות ערמות אם איני מוציא לך מעט רוח יכול את לזרות ואפילו שכר אותו הרוח אין אתה נותן לי הוי ומה יתרון לו שיעמול. עי' שבת ל ע"ב: בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואמרי דבי רבי ינאי תחת השמש הוא דאין לו קודם שמש יש לו.

⁴ עי' קה"ר פ"א סי' ה: דור הולך ודור בא ר' יודן בשם ר' לוי אומר אין לך בכל יום ויום שאין נולדין בו ששים רבוא ומתים בו ששים רבוא ומה טעם דור הולך ודור בא וזרח השמש ובא השמש ר' ברכיה ור' יעקב בר אבונא ור' חייא בר אבא בשם ר' לוי בר סיוסי משזרח השמש ובא השמש דור הולך ודור בא ומניין לדוד שהוא ששים רבוא שנאמר (דברים א') אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה ואותו הדור ששים רבוא. ועיי"ש סי' ו: ר' לוי ור' יעקב גבולאי בשם ר' חנינא כדור הולך כן דור בא הולך חוגר בא חוגר הולך סומא בא סומא שלא יהו אומרים אחרים המית ואחרים החיה דכתיב (שם ל"ב) אני אמית ואחיה. ועיי"ש סי' ח: ר' אבא בר כהנא ואמרי לה בשם ר' אדא בר חוניא יהיה בעיניך דור שבא כדור שהלך שלא תאמר אילו היה ר' עקיבא קיים הייתי קורא לפניו אילו היו ר' זירא ור' יוחנן קיימין הייתי שונה לפניהם אלא דור שבא בימך וחכם שבימך כדור שהלך וחכמים הראשונים שהיו לפניך וכו' בית דינו של ירובעל גדול וחשוב לפני הקב"ה כבית דינו של משה וכו' ללמדך שכל מי שנתמנה פרנס על הציבור אפילו הוא קל שבקלים הרי הוא כאביר שבאבירים וכו' אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה ארשב"ל אין לך לשמוע אלא שופט שבדורך.

לְעוֹלָם עֲמֻדָתִי: (ה) וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ⁶ וְאֵל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף⁷ זָוְרַח הוּא שָׁם: (ו) הוֹלֵךְ אֶל דְרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צְפוֹן⁸ סוֹבֵב סָבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סְבִיבוֹתָיו שָׁב הָרוּחַ: (ז) כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם וְהַיָּם אֵינָנו מְלֵא¹⁰ אֶל מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הַלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לְלֶכֶת¹¹: (ח)

⁵ עי' קה"ר פ"א סי' ט: והארץ לעולם עומדת א"ר יהושע בן קרחה לא היה צריך קרא למימר אלא והארץ הולכת והארץ באה והדור לעולם הוא עומד וכי מי נברא בשביל מי ארץ נברא בשביל דור או דור נברא בשביל הארץ לא ארץ בשביל דור אלא דור על ידי שאינו עומד בתפקידיו של הקב"ה לפיכך הוא בולה והארץ על ידי שהיא עומדת בתפקידיו של הקב"ה לפיכך אינה בולה וכו' אמר ר' יצחק מלכות נכנסת ומלכות יוצאת וישראל עומד לעולם הוי והארץ לעולם עומדת.

⁶ עי' קה"ר פ"א סי' י: זרח השמש ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר וכי אין אנו יודעין שזרח השמש ובא השמש אלא מה הוא כן עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר יום שמת ר' עקיבא נולד רבי וקראו עליו פסוק זה זרח השמש ובא השמש וכו' עד שלא השקיע שמשו של שרה הזריח שמשו של רבקה. עי' יומא לח ע"ב: אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר זרח השמש ובא השמש. ועי' ויק"ר פכ"ח סי' א: ר' לוי אומר כל מה שהבריות מגדלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקדוש ברוך הוא מזריח להם השמש שנאמר (שם א) זרח השמש ובא השמש.

⁷ עי' מדרש הגדול בראשית (פרשת חיי שרה פרק כג פסוק א): במקום שהיא שואפת שם היא זורחת, שנאמר ואל מקומו שואף זורח הוא שם. תנו רבנן כיצד חמה מהלכת ברקיע, ר' יונתן אומר כקלע זה שלספינה. ר' יצחק בר נחמן אומר יכול הוא גלגל חמה לעלות בשעתו ולשקוע בשעתו, אלא שהקב"ה מצווה עליו בכל שעה ואומר לו בעונה פלונית תהא במקום פלוני. ומה טעמיה, ואל מקומו שואף. מאי משמע דהאיי שואף לישנא דדוחקא הוא, כדאמר ר' שמעון בן לקיש שמעו זאת השואפים אביון (עמוס ח, ד), דדחקין מסכינא.

⁸ עי' קה"ר פ"א סי' יב: הולך אל דרום וסובב אל צפון הולך אל דרום וסובב אל צפון בלילה. עי' עירובין נו ע"א: חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון הולך אל דרום וסובב אל צפון בלילה סובב הולך הרוח אלו פני מזרח ופני מערב פעמים מהלכתן ופעמים מסבבתן. עי' ב"ב כה ע"ב: רבי יהושע אומר עולם לקובה הוא דומה ורוח צפונית מסובבת וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כיפה שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון וגו' הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני מזרח ופני מערב שפעמים מסבבתן ופעמים מהלכתן.

⁹ עי' קה"ר פ"א סי' יב: סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני מזרח ומערב ועל סביבותיו שב הרוח א"ר יהושע בן חנניה הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב"ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק לבריות.

¹⁰ עי' קה"ר פ"א סי' טו: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים זה אוקיינוס והים איננו מלא זה אוקיינוס שאינו מתמלא לעולם מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו פורשין בים הגדול נכנסה הספינה למקום שהמים לא היו מהלכין אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון מלאו משם חבית מלא מים מכיון דאתון לרומי אמר לון אדריאנוס מי אוקיינוס מה הן אמרין ליה מים בולעים הן למים ואמר לון אפשר כל הנחלים שם ואינן מתמלאין אמרין ליה בולעין הן לכל מים שבעולם אמר לון איני מאמין לכם עד דתחמון לי לכאן נסבון המים שלקחו ממי אוקיינוס ומלון לוקניתא מים והוון יהבין בגויה מים והן בולעין להון על דעתיה דר' אליעזר משם הם שואבין ועל דעתיה דר' יהושע לשם הם שבים ללכת. עיי"ש סי' טז: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל חכמתו של אדם אינה אלא בלב והים איננו מלא והלב אינו מתמלא לעולם תאמר שמשעה שאדם מוציא חכמתו מלבו שוב אינה חוזרת עליו לעולם ת"ל שם הם שבים ללכת. עיי"ש סי' יז: ד"א כל הנחלים כל התורה שאדם לומד אינה אלא בלב והים איננו מלא והלב איננו מלא לא הנפש שבעה לעולם שנא' וגם הנפש לא תמלא תאמר שמשעה שאדם מוציא את תלמודו לאחר שוב אינה חוזרת עליו ת"ל שם הם שבים ללכת דכתיב (דברים ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. ועיי"ש סי' יח: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל הגרים אינן נכנסין אלא בישראל והים איננו מלא וישראל ממניין אינן חסרין לעולם שנ' (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב. ועיי"ש סי' יט: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל המתים אינן נכנסין אלא לשאול והשאול אינו מתמלא לעולם שנא' (משלי כ"ז) שאול ואבדון לא תשבענה וגו'. עיי"ש סי' כ: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל ישראל אינם מתכנסין אלא לירושלים ועולים בפעמי רגלים בכל שנה ושנה והים איננו מלא וירושלים אינה מתמלאת לעולם דתנינן עומדין צפופים ומשתחווים רווחים. עיי"ש סי' כא: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל הממון אינו עולה אלא למלכות אדום ומלכות אדום אינה מתמלאת לעולם דא"ר לוי כתיב (משלי כ"ז) ועיני האדם לא תשבענה ועיני אדום לא תשבענה.

כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים¹² לֹא יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר¹³ לֹא תִשָּׁבַע עֵינַי לְרֵאוֹת¹⁴ וְלֹא תִמְלֹא אֵינָן מִשְׁמַעַי: (ט) מִה שֶׁהָיָה הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה וּמִה שֶׁנִּעְשָׂה הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה וְאֵינָן כָּל הַדָּשׁ תַּחַת הַשָּׁמַיִם¹⁶: (י) יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֵּאמַר רְאֵה זֶה הַדָּשׁ¹⁷ הוּא כְּבֹר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מְלַפְּנָנוּ: (יא) אֵינן זְכָרוֹן

¹¹ עיי"ש סי' יט: [שמא] תאמר משהם מתים בעוה"ז שוב אינם חיים לעוה"ב ת"ל אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת למקום שהמתים מתכנסין לעוה"ב שם הם שבים ועתידים לומר שירה לימות המשיח מ"ט (ישעיה כ"ד) מכנף הארץ זמרות שמענו ואומר (שם כ"ו) יחיו מתוך נבלתי יקומון. עיי"ש סי' כ: אל מקום שהנחלים הולכים למקום שישראל מתכנסין בעוה"ז שם הם מתכנסין לעוה"ב לעתיד לבא שנא' (שם כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים. עיי"ש סי' כא: תאמר משהמון נכנס באדום שוב אינו חוזר לבעליו ת"ל אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת למקום שהמון מתכנס למלכות אדום בעוה"ז משם הוא מתפזר לימות המשיח דכתיב (ישעיה כ"ג) והיה סחרה ואתננה קדש לה' וגו'.

¹² עיי"ש קה"ר פ"א סי' כב: כל הדברים יגעים לא יוכל וגו' דברי הבטלה מיגעין את האדם. ועיי"ש סי' כג: ד"א כל הדברים יגעים דברי אומנות מיגעין. ועיי"ש סי' כד: ד"א כל הדברים יגעים דברי מינות מיגעין את האדם, ועיי"ש סי' כו: דבר אחר כל הדברים יגעים אפילו דברי תורה מיגעין את האדם בתחלה אדם נכנס ללמוד תורה והן מטהרין לו את הטמא ומטמאין את הטהור והוא אינו יודע שכל מה שהן מתישין בהן כחו סוף שהוא מוציא קלות וחמורות וגזרות שוות וטומאה וטהרה ואיסור והיתר.

¹³ עיי"ש יומא יט ע"ב: רב אחא בר יעקב אמר: [השח שיחת חולין] עובר בלאו, שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר.

¹⁴ עיי"ש קה"ר פ"א סי' כז: לא תשבע עין וגו' אמר שמואל בר נחמן כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעוה"ז לא לחנם ראו אלא ע"י שהיו הוגין ועושין מצות וצדקות ואם תאמר שראו כבר נאמר (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך וגו' וא"ת שלא ראו כבר ראו מקצת שנאמר (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כיצד ראו ר' ברכיה אמר כמבין סידקו של פתח ר' לוי אמר ראו ומתן שכרן לא ראו.

¹⁵ עיי"ש קה"ר פ"א סי' כח: מה שהיה הוא שיהיה רבנן אמרי לעתיד לבא הדורות מתכנסין לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע מי יאמר לפניך שירה תחלה ואומר להם לשעבר לא אמר שירה לפני אלא דורו של משה ועכשיו לא יאמר שירה לפני אלא הוא מאי טעמא שנאמר (ישעיהו מב) שירו לה' שיר חדש תהלתו בקצה הארץ יורדי הים ומלואו וגו' רבי ברכיה אמר בשם ר' יצחק כגואל ראשון כך גואל אחרון מה גואל ראשון נאמר (שמות ד) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור כך גואל אחרון שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על החמור וכו'. ועיי"ש שמ"ר פט"ו סי' כא: ד"א החדש הזה לכם הוא דכתיב (ישעיה מב) הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד וכי יש לעתיד לבא חדשות והא כתיב (קהלת א) מה שהיה הוא שיהיה אלא מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקדוש ברוך הוא לחדש לעתיד לבא הראשונה שהוא עתיד להאיר לעולם וכו' השניה מוציא מים חיים מירושלים ומרפא בהם כל שיש לו מחלה וגו' השלישית עושה האילנות ליתן פירותיהן בכל חדש וחדש ויהיה אדם אוכל מהם ומתרפא וכו' הרביעית שהם בונים כל ערים החרבות ואין מקום חרב לעולם וכו' החמישי שהוא בונה את ירושלים באבן ספיר וכו' הששית ופרה ודוב תרעינה השביעית שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים וכוורת עמם ברית ועם כל ישראל וכו' השמינית שאין עוד בכי ויללה בעולם שנאמר וכו' התשיעית אין עוד מות בעולם וכו' העשירית שאין עוד לא אנה לא אנה ולא יגון אלא הכל שמחים שנאמר (שם לה) ופדויו ה' ישוּבוּ וְאֵבָר צִיּוֹן בְּרִנָּה. ועיי"ש מדרש תהלים מח: אמר רב נחמן מה שהיה הוא שיהיה (קהלת א ט), כשם שנטל הקדוש ברוך הוא את ישראל בענני כבוד והקיפם ונשאם, שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד), כך הוא עתיד לעשות להם, שנאמר מי אלה כעב תעופינה (ישעיה ס ח) וכו'. ועיי"ש קמו: ה' מתיר אסורים. מהו מתיר אסורים, יש אומרים כל הבהמה שנטמאת בעולם הזה מטהר אותה הקדוש ברוך הוא לעתיד לבוא, וכה"א מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה (קהלת א ט), ומה שנעשה טהורים היו מקודם לבני נח. ועיי"ש מדרש הגדול בראשית (ב ג): אשר ברא אלהים לעשות. אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כן, אלא אשר ברא אלהים לעשות, מכאן לכל האותות והמופתים שיש בהם שנוי טבעו שלעולם שנעשו להם לצדיקים לשעבר ושעתידין ליעשות כבר עלו במחשבה מששת ימי בראשית. וכן הוא אומר מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט).

¹⁶ עיי"ש מסכת סופרים (פכ"א ה"א): באחד בניסן הוקם המשכן, וכו' וכן לעתיד לבא עתיד המקדש להבנות בניסן, לקיים מה שנאמר, אין כל חדש תחת השמש. לפיכך אין אומרים תחנונין כל ימי ניסן, ואין מתענין עד שיעבור ניסן. עיי"ש פדר"א נא: ר' יונתן אומ' והא כתי' אין כל חדש תחת השמש, אמרו לו הצדיקים מתחדשים וכל מעשיהם אבל הרשעים אין להם דבר חדש תחת השמש.

¹⁷ עיי"ש קה"ר פ"א סי' כט: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כתיב (דברים ט) ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אמר ר' יהושע בן לוי עליהם ועליהם

לְרֵאשִׁימִים¹⁸ וְגַם לְאַחֲרֵימִים שִׁיְהִיו לֹא יִהְיֶה לָהֶם זְכוּרֹן עִם שִׁיְהִיו לְאַחֲרֵימִים: (יב) אֲנִי קִהַלְתִּי הַיְיָ מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם¹⁹: (יג) וְנָתַתִּי אֶת לְבִי לְדְרוּשׁ וְלְתוֹר בְּהַכְמָה²⁰ עַל כָּל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַחַת הַשָּׁמַיִם הוּא עֲנִין רַע נָתַן אֱלֹהִים לְבִנֵי הָאָדָם לְעֲנוּת בּוֹ²¹: (יד) רֵאִיתִי אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַחַת הַשָּׁמַיִם וְהִנֵּה הַכֹּל הַכֹּל וְרַעוּת רּוּחַ²²: (טו) מַעֲשֵׂת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן

כל ככל דברים הדברים המצוה כל המצוה ללמדך שמקרא ומשנה הלכות תוספתות והגדות ומה שתלמיד ותיק עתיד להורות כבר היה וניתן הלכה למשה מסיני מניין ממה שכתוב יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא והרי חבירו מוכיח עליו כבר היה לעולם ר' ברכיה בשם ר' חלבו לאחד שהיתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה ממנו ליתן גדולה ממנה אין המקום מחזיק ליתן קטנה ממנה אינה מתמלאה ליתן כיוצא בה המקום מתמלא כך שמעת תורה מפי תלמיד חכם יהי בעיניך כאלו שמעוה אזניך מהר סיני הוא שהנביא מקנתרן ואומר להם (ישעיה מ"ח) קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני אמרי ליה למה לא אמרת לן אמר להם שלא נבראו בי קינים ועכשיו שנבראו בי קינים (שם) ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו.

¹⁸ עי' קה"ר פ"א סי' ל: אין זכרון לראשונים א"ר אחא אין זכרון לראשונים זה דור המבול וגם לאחרונים אלו הסדומיים ועל מי נאמר עם שיהיו לאחרונה אלו ישראל שנאמר (במדבר ב') לאחרונה יסעו לדגליהם ר' יודן בשם ר' שמעון בן שקפא אמר אין זכרון לראשונים אלו המצריים וגם לאחרונים אלו העמלקים ועל מי נאמר למחות את זכר עמלק לישראל שנאמר (דברים כה) תמחה את זכר עמלק כמה נסים נעשו לישראל משיצאו ממצרים ועד שלא יצאו ישראל ממצרים עליהם הוא אומר אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו ולמי אני נותן זכרון לנסים של עוה"ב דכתיב (ירמיה כ"ג) ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים אלא כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מכל הארצות וגו' כמה נביאים עמדו להם לישראל ולא נתפרשו שמונתן אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא בא ומביאן עמו היינו דכתיב (זכריה י"ד) ובא ה' אלהי כל קדשים עמך א"ר זירא כמה חסידים ובני תורה היו ראויין לימנות כגון יהודה ב"ר חזקיה עליהם הוא אומר וגם לאחרונים.

¹⁹ עי' קה"ר פ"א סי' לא: אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים א"ר שמואל בר רב יצחק זה היה ראוי להכתב ולהיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וכו' אני קהלת הייתי מלך על ישראל הוינא כד הוינא וכדו לית אנא מידי. ר' חנינא בר יצחק אמר כד הוינא הוינא וכדו לית אנא שוי מידי. עי' רות רבה פ"ה סי' ו: א"ר יוחאי בר חנינא מלאך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו והיה מחזר שלמה על פתחי ישראל ואומר (קהלת א') אני קהלת (בן דוד) הייתי מלך על ישראל בירושלם מה היתה אחת מהן עושה היתה נותנת לפניו קערה של גריסין ומכה אותו בקנה על ראשו ואומרת לו ולא שלמה יושב על כסאו ואתה אומר אני שלמה מלך ישראל. עי' שיה"ש רבה פ"א סי' י: ג' ירדות ירד שלמה ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל הדא הוא דכתיב משלי שלמה בן דוד מלך ישראל ירידה שניה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלים הדא הוא דכתיב אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלים נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו שנאמר הנה מטתו שלשלמה כלם אחוזי חרב.

²⁰ עי' קה"ר פ"א סי' לב: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה מהו ולתור בחכמה תור לחכמה לעשות ותואר לחכמה היך מה דאת אמר (במדבר י"ג) שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען וכו' ד"א לדרוש ולתור ולתור ולהותיר הדין פוייטנא כד הוה עביד אלפביתין [פייטן] שעושה חרוזות על דרך אפלא ויתא] זמנין חשל לה זמנין מחסר לה אבל שלמה כד הוה עביד אלפביתין הוה מותר לה ה' אתואן הדא הוא דכתיב (מלכים א' ד') ויהי שירו חמשה ואלף ויהי שירו של משל חמשה ואלף ולא בדברי תורה בלבד היה שלמה תייר אלא על כל אשר נעשה תחת השמים כגון היאך ממתיקין את החרדל וממתיקין את התורמסין והיאך שותין את החמין יין ומים ופלפלין בשליש.

²¹ עי' קה"ר פ"א סי' לב: הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו ר' בון אומר זו שיפוטו [הנהגה ומשפט] של ממון אמר ר' יודן בשם ר' איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו אלא אן אית ליה מאה בעי למעבד יתהון תרתין מאוון ואן אית ליה תרתין מאוון בעי למעבד יתהון ארבעה מאה לענות בו ר' פנחס בשם ר' יוחנן לפי שהוא בענין עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים אין לך קשה מכולם אלא גזל ר' יהודה בשם ר' לוי זכה אדם ועשה מממונו מצוה התפלל ונענה בו היך מה דאת אמר (בראשית נ') וענתה בי צדקתי וגו' אם לאו הוא עונה בו ומקטרגו היך מה דאת אמר (דברים י"ט) לענות בו סרה ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל דא"ר ש בר אבא בשם ר' יוחנן משל לסאה מלאה עונות מי מקטרג בראש כלם זה גזל.

²² עי' קה"ר פ"א סי' לג: ראיתי את כל המעשים שנעשו וגו' א"ר אבא בר כהנא [משל] לזקן שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילין אחד תחלתו מישור וסופו קוצים וארזים וקנים ואחד תחלתו קנים וארזים וקוצים וסופו מישור והיה מזהיר לעוברין ולשבים ואומר זו תחלתו מישור וסופו ארזים וקוצים וקנים וזה תחלתו קוצים וארזים וקנים וסופו מישור אין הבריות צריכין

וְחִסְרוֹן לֹא יוּכַל לְהַמְנוֹת²³: (מז) דְּבַרְתִּי אֲנִי עִם לְבִי²⁴ לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הַגִּדְלָתִי וְהוֹסַפְתִּי חֻכְמָה עַל כָּל אֲשֶׁר הָיָה לִפְנֵי עַל יְרוּשָׁלַם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חֻכְמָה וְדַעַת: (יז) וְאֶתְנָה לְבִי לְדַעַת חֻכְמָה וְדַעַת הַלְלוֹת וְשִׁבְלוֹת יְדַעְתִּי שָׁנָם זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ: (יח) כִּי בְרַב חֻכְמָה רָב כְּעַם וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מִכְּאוּב²⁵:

פרק ב

(א) אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לָכֵה נָא אֲנַסְכָּה בְּשִׁמְחָה²⁶ וְרָאָה כְּטוֹב וְהִנֵּה גַם הוּא הִבֵּל²⁷: (ב) לְשִׁחוּק אֲמַרְתִּי מְהוּלָל²⁸ וְלְשִׁמְחָה מָה זֶה עֲשֵׂה²⁹: (ג) תִּרְתִּי בְּלִבִּי לְמִשׁוֹךְ בַּיּוֹן³⁰ אֶת בְּשִׁרְי

להחזיק לו טובה שהוא מזהיר לטובתן שלא ליגען כך אין הבריות צריכין להחזיק טובה לשלמה שהוא יושב על שערי החכמה ומזהיר לישראל שבתי וראה תחת השמש ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש וגו' חוץ מתשובה ומעשים טובים ורבנן אמרי לאיסטרולוגוס [חוזה כוכבים] שהיה יושב על פתח הלמן [חוף הים] והיה מזהיר לכל העוברים והשבים ואומר להם פרגמטיא פלונית יוצאה במקום פלוני ופרגמטיא פלונית יוצאה במקום פלוני אין הבריות צריכין להחזיק לו טובה כך לשלמה שאמר ראיתי את כל המעשים וגו' חוץ מתשובה ומעשים טובים.

²³ עי' קה"ר פ"א סי' לד: מעות לא יוכל לתקן בעוה"ז מי שהוא מעוות יכול להתקן ומי שהוא בחסרון יכול להמנות אבל לעתיד לבא מי שהוא מעוות אינו יכול להתקן ומי שהוא בחסרון אינו יכול להמנות. ועי"ש סי' לה: דבר אחר מעוות לא יוכל לתקן משנתעוותו המים מששת ימי בראשית עוד לא נתקנו וחסרון לא יוכל להמנות משחסר הקב"ה שנת הלבנה משנת החמה אחד עשר יום הרי כמה שנים וקצים וכמה עבורים ולא הגיעה שנת חמה ללבנה ד"א מעות לא יוכל לתקן משנתעוותו דור המבול במעשיהם הרעים שוב לא נתקנו וחסרון משחסר הקב"ה שנותיהם שנאמר (בראשית ו') והיו ימיו מאה ועשרים שנה עוד לא נמנו ד"א מעות לא יוכל לתקן אם אדם מעוות עצמו מדברי תורה יכול הוא לתקן את עצמו וחסרון לא יוכל להמנות אם אין אדם מחסיר עצמו מדברי תורה יכול הוא עוד להמנות משאדם מעוות עצמו מדברי תורה אינו יכול לתקן ומשאדם מחסר עצמו מדברי תורה אינו יכול להמנות וכו' וחסרון לא יוכל להמנות הגיע שעת קרית שמע ולא קרא בעונתה עליו הכתוב אומר מעות לא יוכל לתקן הגיע שעת התפלה ולא התפלל בה עליו נאמר וחסרון לא יוכל להמנות תנינן ר' שמעון בן מנסיא אומר אי זהו מעוות שאינו יכול לתקן זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר תאמר בגזלן ובגנב יכול הוא לתקן ר' שמעון בר' יוסי אומר אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן תחלה ונתעוות ואי זהו זה תלמיד חכם הפורש מן התורה ר"ש בן מנסיא אומר גנב אדם אפשר שיחזיר הגניבה גזל יחזיר את גזלו ועל זה לא נאמר מעות לא יוכל לתקן אבל הבא על אשת איש טרף חייו מן העולם וגם אסרה על בעלה.

²⁴ עי' קה"ר פ"א סי' לו: דברתי אני עם לבי הלב רואה שנאמר ולבי ראה הרבה הלב שומע שנא' (מ"א ג) ונתת לעבדך לב שומע הלב מדבר שנא' דברתי אני עם לבי וגו'.

²⁵ עי' קה"ר פ"א סי' לז: כי ברב חכמה רוב כעס, כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס, וכל זמן שהוא מרבה בדעת מרבה ביסורין. אמר שלמה ע"י שהרביתי בחכמה הרביתי בכעס וע"י שהרביתי בדעת הרביתי ביסורין רב אמר תלמיד חכם אין צריך התראה א"ר שמואל בר נחמן ככלי פשתן הדקין הבאים מבית שאן אם נתפחמו אחד מהן בכמה דמין הוא עשוי כלי פשתן הגסין הבאין מארבל אם פחמו אחד מהן מה הן ומה דמיהן מלה"ד לשנים שנכנסו לחנות אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ודמיהן יין ישן ומיני אגרטון ויצא חולה דין אכל מילין קלילין ואיתנזק ודין אכל מילין בורין ולא איתנזק כך ראית מימך חמור עוית עליו גמל עוית עליו אלא איכן היסורין מצויין בבני האדם תני ר' ישמעאל לפום גמלא שיחנא. עי' סוכה מב ע"ב: יכול לאכול כזית דגן מרחיקין מצואתו וממימי רגליו ארבע אמות אמר רב חסדא והוא שיכול לאוכלו בכדי אכילת פרס אמר רב חייא בריה דרב ייבא ובגדול אף על פי שאינו יכול לאכול בכדי אכילת פרס דכתיב ויוסיף דעת יוסיף מכאוב.

²⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' א: אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה ר' פנחס ור' חזקיה בשם ר' סימון בר זבדי ר' פנחס אמר אנסכה ואנסכה בדברי תורה ואנסה בדברי מינות אנוסה מדברי מינות לדברי תורה.

²⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' א: וראה בטוב בטובתה של תורה והנה גם הוא הבל לא היה צריך קרייה למימר אלא והנה גם הוא שמחה ואת אמר והנה גם הוא הבל ר' חזקיה בשם ר' סימון בר זבדי אמר כל התורה שאת למד בעוה"ז הבל הוא לפני תורה שבעולם הבא לפי שבעולם הזה אדם למד תורה ושוכח אבל לעתיד לבוא מה כתיב תמן (ירמיה ל"א) נתתי את תורתך בקרבם ורבנן אמרין עוד ינתן יצר רע לפני יצר טוב וראה בטוב בטובתו של עולם הבא רבי יונה בשם רבי סימון בר זבדי כל שלוח שאדם רואה בעולם הזה הבל היא לפני שלוחו של עולם הבא לפי שבעולם הזה אדם מת ומוריש שלוחו לאחר אבל לעולם הבא כתיב (ישעיהו ס"ה) לא יבנו ואחר יישב.

וְלִבִּי נִהְיָ בַחֲכָמָה³¹ וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוֹת³² עַד אֲשֶׁר אֶרְאֶה אִי זֶה טוֹב לְבִנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַחַת הַשָּׁמַיִם מִסֵּפֶר יְמֵי חַיֵּיהֶם: (ד) הַגְּדַלְתִּי מַעֲשֵׂי³³ בְּנֵיתִי לִי בְּתִים³⁴ נְטַעְתִּי לִי כְרָמִים³⁵: (ה) עָשִׂיתִי לִי גְנוֹת וּפְרָדְסִים³⁶ וְנְטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל פְּרִי³⁷: (ו) עָשִׂיתִי לִי בְּרֻכּוֹת כְּמִם³⁸

²⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' ב: לשחוק אמרתי מהולל אמר רבי אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיות ובבתי תיאטריות שלהם וכו' דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול וכו' דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אנשי סדום, ועי' שם סי' ג: ד"א לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב אלישבע בת עמינדב ראתה ד' שמחות ביום אחד משה יבמה מלך נחשון אחיה נשיא ראש כל הנשיאים אהרן בעלה כהן מלוכס אבני אפוד שני בניה סגני כהונה וכיון שנכנסו להקטיר שלא ברשות נשרפו ונהפכה שמחתה לאבל הוי אומר ולשמחה מה זו עושה שנאמר (ויקרא ט"ז) אחרי מות שני בני אהרן וגו'. ועי"ש סי' ד: ד"א לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק דא"ר אחא אמר שמואל שלשה הן הדברים ששיחקה עליהם מדת הדין ולבסוף הוללתם ועירבבתם כתיב (דברים י"ז) ולא ירבה לו נשים וכתוב (מלכים א' י"א) ויהי לשלמה שבע מאות שרות ושלוש מאות פלגשים כתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו סוסים וכתוב (מלכים א' ה' ו') ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים כתיב וכסף וזהב לא ירבה לו מאד וכתוב ויתן המלך את הכסף ואת הזהב בירושלם כאבנים ולא היו נגנבות אמר ר' יוסי בר' חנינא אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות תני בשם רשב"י אפי' משקולת שהיו בימי שלמה של זהב היו שנאמר (שם י') אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה אמר הקב"ה, ועי"ש סי' ה: ד"א לשחוק אמרתי מהולל א"ר פנחס דדהובא מערבב מה חדותא עבדא עובדא הוה בבר נש חד מרברבי בסבל שנשא בנו אשה ברביעי עשה סעודה לחכמים אמר לבנו עלה לעלייה והבא לנו יין טוב מחבית פלוני עלה להביא יין ישן מן העליה הכישו נחש ומת המתין לירד ולא ירד אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מושלך בין החביות המתין אותו חסיד עד שאכלו ושתו האורחין כל סעודתן וגמרו לברך אמר להם רבותי לא לברך ברכת חתנים לבית אותו האיש באתם לברך בנו עכשיו אמרו עליו ברכת אבלים על בנו לא להכניסו לחופה באתם הכניסוהו לקבר עאל ר' זכאי ואפטר עליה לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה.

²⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' ב: ולשמחה מה זו עושה מה טיבו של תלמיד חכם להכנס שם וכו' וכיון שאמרו [דור המבול] מה שדי כי נעבדנו אמר להם הקדוש ברוך הוא ולשמחה מה זו עושה חייכם שאמחה אתכם מן העולם הדא הוא דכתיב (בראשית ז') וימח את כל היקום וכו' אמר להם [לאנשי סדום] הקב"ה חייכם אני אשכח אתכם מן העולם שנאמר (בראשית י"ט) וה' המטיר על סדום. עי"ש סי' ד: ולשמחה מה זו עושה מה עטרה זו עושה בידך רד מכסאי באותה שעה ירד מלאך בדמותו של שלמה וישב על כסאו והיה מחזר על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות ועל בתי גדולי ישראל ואומר אני קהלת הייתי מלך והיו מכין אותך בקנה ונותנין לפניו קערה של גריסין באותה שעה בכה ואמר וזה היה חלקי מכל עמלי.

³⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' ו: תרתי בלבי למשוך ביין אמר שלמה תרתי בלבי למשוך ביין למשוך ביינה של תורה.

³¹ עי' קה"ר פ"ב סי' ו: את בשרי ולבי נוהג בחכמה בחכמתה של תורה.

³² עי' קה"ר פ"ב סי' ו: ולאחוז בסכלות רבי יודן בעא קמיה דרבי אחא מהו דין דכתיב ולאחוז בסכלות אמר ליה לאחוז בסכלתנותא [תבונה].

³³ עי' קה"ר פ"ב סי' ז: הגדלתי מעשי אמר שלמה הגדלתי מעשי ממעשה אבותי הגדלתי מעשי הדא הוא דכתיב (מלכים א' י') ויעש המלך כסא שן גדול וגו'. ועי"ש סי' יא: א"ר חייא בר נחמיה וכי אין הכתוב מודיענו אלא עשרו של שלמה הא אין מדבר אלא בדברי תורה, הגדלתי מעשי הדא הוא דכתיב (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה. עי"ש סי' יב: ר' יהושע בן לוי פתר קרייה בישראל בכניסתן לארץ הגדלתי מעשי (במדבר ט"ו) כי תבואו אל ארץ מושבותיכם ועשיתם אשה לה'.

³⁴ עי' קה"ר פ"ב סי' ז: בניתי לי בתים הדא הוא דכתיב (שם ט') ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים. עי"ש סי' יא: בניתי לי בתים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. עי"ש סי' יב: בניתי לי בתים, (דברים ו') ובתים מלאים כל טוב.

³⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' ז: נטעתי לי כרמים שנא' (שיר ח') כרם היה לשלמה בבעל המון. עי"ש סי' יא: נטעתי לי כרמים אלו שורות של תלמידי חכמים שהם יושבין שורות שורות ככרם כדתנן זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה וכי כרם היה אלא אלו תלמידי חכמים שיושבין שורות שורות ככרם. עי"ש סי' יב: נטעתי לי כרמים כרמים וזיתים אשר לא נטעתי.

³⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: עשיתי לי גנות ופרדסים כמשמעו. ועי"ש פ"ב סי' יא: עשיתי לי גנות ופרדסים אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של ר' הושעיא רבה ומשנתו של בר קפרא. עי"ש סי' יב: עשיתי לי גנות ופרדסים, אדריאנוס שחיק טמיא שאל את רבי יהושע בן חנינא כתיב בתורה (שם ח') ארץ אשר לא במסכנות וגו', יכול את מייתי לי תלת מילין דאנא

לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמַח עֲצִים³⁹: (ז) קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת⁴⁰ וּבְנֵי בֵּית הָיָה לִי⁴¹ גַם מִקְנֵה בָּקָר וְצֹאֵן הַרְבֵּה הָיָה לִי⁴² מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלַם: (ח) כָּנַסְתִּי לִי גַם כֶּסֶף וְזָהָב⁴³ וּסְגָלַת מְלָכִים⁴⁴ וְהַמְדִינוֹת⁴⁵ עָשִׂיתִי לִי שָׂרִים וְשָׂרוֹת⁴⁶ וְתַעֲנֻגוֹת בְּנֵי הָאָדָם⁴⁷ שָׂדֵה וְשָׂדוֹת⁴⁸: (ט) וְגִדְלָתִי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלַם⁴⁹ אֵף חֲכָמָתִי עִמָּדָה לִי⁵⁰: (י) וְכֹל אֲשֶׁר שָׂאָלוּ עֵינָי⁵¹ לֹא אֶצְלָתִי מֵהֶם לֹא מִנְעָתִי אֶת לְבִי מִכֹּל שִׂמְחָה⁵² כִּי לְבִי שִׂמַח מִכֹּל עֲמָלִי וְזֶה הָיָה

שאיל, אמר ליה ומה אינון, אמר ליה פלפלין ופוסיאנין ומטקסא, אייתי פלפלין מן נצחנה, ופוסיאנין מן ציידן ומאן דאמר מן עכברין, ומטקסא מן גוש חלב.
³⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: ונטעתי בהן עץ כל פרי אפילו פלפלין א"ר אבא בר כהנא ברוחות היה שלמה משתמש ושולח להנדיקי ומביאין לו משם מים ומשקין כאן ועושה פירות. עיי"ש פ"ב סי' יא: ונטעתי בהם עץ כל פרי זה התלמוד שכלול בהם.
³⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' ט: עשיתי לי ברכות מים פוסקיננס [מעייין הנובע]. עיי"ש פ"ב סי' יא: עשיתי לי ברכות מים ר' חייא רבה אמר אלו הדרשות וכו' ר' נחמן אמר זה התלמוד.
³⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' ט: להשקות מהם יער צומח עצים זו ארץ ישראל שנאמר (שם י') ויתנם המלך בבית יער הלבנון. עיי"ש פ"ב סי' יא: להשקות מהן יער צומח עצים אלו התינוקות שהם למדים וכו' להשקות מהם יער צומח עצים אלו תלמידי חכמים שהם למדים.
⁴⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' י: קניתי עבדים ושפחות דכתיב (נחמיה ז') וכל הנתנינים ובני עבדי שלמה שלש מאות ותשעים ושנים. עיי"ש סי' יא: קניתי לי עבדים ושפחות אלו האומות, שנאמר (יואל ג') וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי, והעכו"ם לעתיד לבא יהיו עבדים לישראל כמו שכתוב בישיעה (ישעיה ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'.
⁴¹ עי' קה"ר פ"ב סי' י: ובני בית היה לי שנאמר (מלכים א' ד') וכלכלו הנציבים את המלך וגו' לא יעדרו דבר מה הוא לא יעדרו דבר א"ר חמא בר חנינא מעולם לא חסר שלחנו של שלמה לא וורד בימות החמה ולא קישואין בימות הגשמים אלא היה טועמן כל השנה. עיי"ש סי' יא: ובני בית היה לי זה רוח הקדש. עיי"ש סי' יב: ובני בית היה לי, אלו הגבעונים שעשאן יהושע חוטבי עצים ושואבי מים שנאמר (יהושע ט') ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים.
⁴² עי' קה"ר פ"ב סי' י: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי ואומר (שם) וברבורים אבוסים מה הוא וברבורים אבוסים רבנן אמרי מיניא ברברייא [מינים ממדינת ברבריה] ר' ברכיה בשם ר' יהודה עוף גדול היה ומעולה ומשובח והיה עולה ויושב על שלחנו בכל יום ויום ומהיכן הוא בא מברברייא היה בא בכל יום. עיי"ש סי' יא: גם מקנה בקר וצאן אלו הקרבנות הדא הוא דכתיב (ויקרא א') מן הבקר ומן הצאן תקריבו. עיי"ש סי' יב: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי, (במדבר לב) ומקנה רב היה וגו'.
⁴³ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: כנסתי לי גם כסף וזהב הדא הוא דכתיב (מ"א י') ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים, אפשר כאבנים בדרכים ובחצרות ולא היו נגנבות אלא היו גדולות אבני ח' אמות ואבני י' אמות, תנא אפילו משקלות שהיה בימי שלמה של זהב היו והיו משתמשין בכלי משקלות של זהב קנטרין, וכל משקל ומשקל גדול וקטן של זהב היו. עיי"ש סי' יא: כנסתי לי גם כסף וזהב אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב, וסגלת המלכים שנאמר (משלי ח') בי מלכים ימלוכו, בי שרים ישורו. עיי"ש סי' יב: כנסתי לי גם כסף וזהב, שנאמר (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב.
⁴⁴ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: וסגולת מלכים שנאמר וכל מלכי הארץ מבקשים את שלמה. עיי"ש סי' יב: וסגולת מלכים והמדינות זו ביזת עוג וביזת מדין.
⁴⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: והמדינות זו מלכת שבא שהיתה מדיינת עמו בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לנצחו שנאמר (מ"א י') ותבא אליו לנסותו בחידות ויתן לה המלך את כל שאלתה אשר שאלה וכו' והמדינות אלו תלמידי חכמים שמדיינין בהלכה.
⁴⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: עשיתי לי שרים ושרות זמרין וזמרתא וכו' עשיתי לי שרים ושרות אלו התוספתות. עיי"ש סי' יב: עשיתי לי שרים ושרות משוררים זכרים ומשוררות נקבות.
⁴⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: ותענוגות בני האדם דימוסיות ומרחצאות וכו' ותענוגות אלו האגדות שהן ענוגי של מקרא. עיי"ש סי' יב: ותענוגות בני האדם זה ענוגן של ישראל.
⁴⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: שדה ושדות שידא ושידתא דהוון אזיין בהון [פ'י] שדים היו מחממים אותן, וכו' שדה ושדות דיינין זכרים ודיינות נקבות. עיי"ש סי' יב: שדה ושדות תפנוקין ותפנוקין.
⁴⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' יג: וגדלתי והוספתי מכל אשר היו לפני בירושלים, וכי מה היה לפניו בירושלים לא דוד אביו היה, ארבעה נקראו מנה בן פרס, און בן פלת, בנו צפור, בנו בעור, וחזקיה, ושנים נקראו מנה בן מנה, בן עקיש [נדצ"ל עיקש עי' שמואל ב' כג כו] ושלמה.
⁵⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' יג: אף חכמתי עמדה לי, אמר רבי אחא אמר שלמה כל תורה שלמדתי בזקנתי פסטרין [חכמה שאינה ברורה רק מוסתרת וכהה] באף [בימי חורפין] נתקיימת בי.
⁵¹ עי' קה"ר פ"ב סי' יד: וכל אשר שאלו עיני בנישים.

חֲלָקִי מִכָּל עֲמָלִי⁵³: (יא) וּפְנִיתִי אֲנִי בְּכָל מַעֲשֵׂי שְׁעֵשׂוּ יָדַי וּבְעֲמָל שְׁעַמְלָתִי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֵבֵל וְרַעוּת רֹחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמַשׁ⁵⁴: (יב) וּפְנִיתִי אֲנִי לְרֵאוֹת חֲכָמָה⁵⁵ וְהוֹלְלוֹת וְסִכְלוֹת⁵⁶ כִּי מִה הָאָדָם שִׁיבּוֹא אַחֲרֵי הַמְּלָךְ⁵⁷ אֶת אֲשֶׁר כָּבַר עִשׂוֹהוּ⁵⁸: (יג) וְרֵאִיתִי אֲנִי שֵׁשׁ יִתְרוֹן לְחֲכָמָה מִן הַסִּכְלוֹת כִּי־תֵרוֹן הָאוֹר מִן הַחֲשֶׁךְ⁵⁹: (יד) הִחֲכַם עֵינָיו בְּרֵאשׁוֹ⁶⁰ וְהִכְסִיל בַּחֲשֶׁךְ הוֹלֵךְ⁶¹ וַיִּדְעֵתִי גַם אֲנִי שֶׁמִּקְרָה אֶחָד יִקְרָה אֶת כָּלָם: (טו) וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרָה הִכְסִיל גַּם אֲנִי יִקְרַנִּי⁶² וְלָמָּה חֲכַמְתִּי אֲנִי אֲזִי יִתֵּר וְדַבְּרָתִי בְּלִבִּי שֶׁגַּם זֶה הֵבֵל: (טז) כִּי אֵין זְכוּרֹן לְחֲכָם עִם הַכְּסִיל⁶³ לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבֵר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכַּח⁶⁴ וְאֵיךְ יָמוּת

⁵² עי' קה"ר פ"ב סי' יד: לא מנעתי את לבי מכל שמחה זו שמחת העושר, וכו' כי לבי שמח מכל עמלי זו הפרשת חלה ומאן דאמר זו הפרשת נסכים.

⁵³ עי' קה"ר פ"ב סי' יד: כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי, מאן דאמר קודיה [קערה של חרס] מאן דאמר קשרתיה [חגורה]. ועי' גיטין סח ע"ב: וזה היה חלקי מכל עמלי מאי וזה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר גונדו [לבשו] היה מחזר על הפתחים כל היכא דמטא אמר אני קהלת.

⁵⁴ עי' לעיל א יד.
⁵⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: ופניתי אני לראות חכמה, ופניתי, ופניתי כספל הזה שנתמלא בשעתו ונשפך בשעתו כך למד שלמה תורה בשעתו ושכחה בשעתו.

⁵⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: לראות חכמה והוללות וסכלות, ר' חנינא בר פפא ור' סימון, ר' חנינא בר פפא אומר הוללות זו הוללה של מלכות, וסכלות זו הטרחות, ר' סימון אומר הוללות זו הוללה של מינות, וסכלות זו הטפשות.

⁵⁷ עי"ש: כי מה האדם שיבא אחרי המלך וגו' אם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על משתיתו של עולם, אמור לו אחרי המלך בשר ודם אי אתה יכול לעמוד אחר ממ"ה הקדוש ברוך הוא אתה יכול לעמוד.

⁵⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: שמא יבא איש ויאמר אילו היו לי שלשה ידים או שלשה עינים או ג' אזנים או ג' רגלים הייתי נאה ת"ל את אשר כבר עשוהו, אין כתיב כאן עשהו אלא עשוהו כביכול הקדוש ברוך הוא ובית דינו עשאוהו, נמנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיקונך.

⁵⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' יג: תני בשם רבי מאיר כשם שיש יתרון בין האור לבין החשך כן יש יתרון בין דברי תורה לדברי הבלים. ועי' מדרש זוטא קהלת: כיתרון האור מן החשך. תני בשם רבי מאיר כשם שיש יתרון להאור מפני החשך כך יתרון דברי תורה על דברי מצות.

⁶⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' יד: החכם עיניו בראשו וגו', החכם עיניו בראשו והכסיל עיניו ברגליו אלא עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה יש בסופו, ר' מאיר הוה צווח לסופיה דמלה רשיה, ד"א החכם עיניו בראשו זה אברהם אבינו. עי' קה"ר פ"ב סי' טו: ד"א החכם עיניו בראשו זה משה, ד"א החכם עיניו בראשו זה דוד מלך ישראל, ד"א החכם עיניו בראשו זה שלקח חטים לשלש שנים, ד"א החכם עיניו בראשו זה ת"ח שהוא רגיל במשנתו.

⁶¹ עי' קה"ר פ"ב סי' יד: והכסיל בחשך הולך זה נמרוד, וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם. עי"ש סי' טו: והכסיל בחשך הולך זה בלעם הרשע וכו' והכסיל בחשך הולך זה נבוכדנצר הרשע, זה בנה בית המקדש ומלך ארבעים שנה וזה החריבו, ד"א והכסיל בחשך הולך זה שלקח חטים לשנה אחת

⁶² עי' קה"ר פ"ב סי' יח: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני וגו', אני נקראתי מלך ונמרוד הרשע נקרא מלך, זה מת וזה מת א"כ ולמה חכמתי אני אז יותר, למה מסרתי נפשי על קדושת שמו של הקדוש ברוך הוא והזהרתי ואמרתי אין אלוה כמוהו בעליונים ובתחתונים.

לעולם הכל נשכח, למה דכיון דישראל נכנסין לידי צרה הן אומרים (שמות ל"ב) זכור לא שניהם שוין אמר שלמה אמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר וכו' מלה"ד למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים נכנס הקערה לפניו מלא כל טוב אמר זכור פלוני אוהבי משקנח את הקערה אמר זכור פלוני שונאי א"ל אוהביו זה הזכרת וזה הזכרת א"ל לזה הזכרתי על קערה מלא כל טוב ולזה הזכרתי על קערה ריקה כך השבת כתיב בה (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו ולכבדו במאכל ובמשתה ובכסות נקייה ובעמלק כתיב זכור את אשר עשה לך עמלק על מה אתה זוכרו על שולחן ריקה שנא' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים. ועי' קה"ר פ"ב סי' יט: החכם עיניו בראשו זה משה והכסיל בחשך הולך זה בלעם הרשע וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם ואמרתי אני בלבי וגו' זה נקרא נביא וזה נקרא נביא א"כ ולמה חכמתי אני אז יותר למה נתתי נפשי על התורה וחזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם הכל נשכח למחר ישראל נכנסין לצרה ואומרים (ישעיה ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו וגו' שמא א"ה אומרים ויזכור ימי עולם בלעם עמו הדא הוא דכתיב ואיך ימות החכם עם הכסיל.

⁶³ עי' הערה הקודמת.

הַחֶכֶם עִם הַכְּסִיל⁶⁵: (יז) וְשָׁנֵאתִי אֶת הַחַיִּים⁶⁶ כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֵׂה שֶׁנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם כִּי הַכֹּל הֵבֵל וְרַעוּת רוּחַ: (יח) וְשָׁנֵאתִי אֲנִי אֶת כָּל עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עֹמֵל תַּחַת הַשָּׁמַיִם שֶׁאֲנִי חֲנוּ לְאָדָם שִׁיְהִי אַחֲרָי: (יט) וְכִי יוֹדַע הַחֶכֶם יְהִי אֹז סֶכֶל וְיִשְׁלַט בְּכָל עֲמָלִי שֶׁעֲמַלְתִּי וְשִׁחַכְמָתִי תַּחַת הַשָּׁמַיִם גַּם זֶה הֵבֵל⁶⁷: (כ) וְסִבּוֹתַי אֲנִי לִיאֵשׁ אֶת לְבַי⁶⁸ עַל כָּל הָעֵמֶל שֶׁעֲמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמַיִם: (כא) כִּי יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחִכְמָה⁶⁹ וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עֹמֵל בּוֹ⁷⁰ יִתְנַנּוּ חֲלָקוֹ גַּם זֶה הֵבֵל וְרַעַה רַבָּה: (כב) כִּי מָה הוּא לְאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ וּבְרַעֲיוֹן לְבוֹ שֶׁהוּא עֹמֵל תַּחַת הַשָּׁמַיִם: (כג) כִּי כָל יָמָיו מְכַאֲבִים⁷¹ וְכַעַס עֵינָיו⁷² גַּם בְּלִילָה לֹא שָׁכַב לְבוֹ⁷³ גַּם זֶה הֵבֵל הוּא: (כד) אִין טוֹב בְּאָדָם שִׁיאֲכַל וְשִׁתָּה⁷⁴ וְהִרְאָה אֶת נַפְשׁוֹ טוֹב בְּעֲמָלוֹ

⁶⁴ עי"ש: ברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו', שמא אר"ה אומרים זכור למעשה נמרוד הדא הוא דכתיב ואיך ימות החכם עם הכסיל. ועי' מדרש תנחומא כי תצא ז: זכור את אשר עשה לך וגו' כאן כתיב זכור ובשבת כתיב זכור

⁶⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' כב: החכם עיניו בראשו זה ת"ח שהוא רגיל במשנתו וידעתי גם אני וגו' וחזרתי ואמרתי אני בלבי וגו' זה נקרא ר' וזה נקרא ר' זה חכם וזה חכם זה עוטף בטליתו וזה עוטף בטליתו א"כ למה חכמתי אז יותר למה נתתי נפשי על תורתך וחזרתי ואמרתי אין זכרון לחכם עם הכסיל למחר שניהם נכנסין לבית הוועד או למקום אחר ושואלין זה את זה זה נשאל ומשיב וזה נשאל ואינו משיב הדא הוא דכתיב ואיך ימות החכם עם הכסיל א"ר חייא בר נחמיה אם אין התלמיד צריך לומר שמועה משמו של רבו למחר תורתו משתכחת ואיך לא יתן הרב את עצמו על התלמיד מעתה.

⁶⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' טז: ושנאתי את החיים, אימיקנטרון היה כותב לאדריאנוס קיסר א"ל אם למולים את שונא אלו הישמעאלים אם למשמרי שבת את שונא אלו הכותיים, הרי אין את שונא אלא האומה הזאת בלבד, אלהיה יפרע מאותו האיש, גזר אדריאנוס דכל די עבד כן יפרסם גרמיה למלכא דמלכא בעי יתן לית מלה, אזל חד ופרסים ית גרמיה, אמר ארימין רישיה, א"ל למה אמרת כן א"ל דאת פני לההוא גברא מן תלת נסיסין בישין [זועפים רעים], א"ל מה אינון א"ל נפשיה דההוא גברא בעיא מיגס גביה בצפרא וברמשא ולית ליה מה דיתן לה וכן אינתתיה וכן בנוי, אמר אדריאנוס הואיל והוא חיי חייך בישין שבוקו ליה וקרא אנפשיה ושנאתי את החיים, מעשה בגררן אחד שהיה עמל כל ימות השנה ששת ימי המעשה ובשבת לא היה לו מה יאכל, מה עשה פעם אחת נתעטף בכלי קוריים שלו ועלה לראש הגג ונפל ומת וקרא אנפשיה ושנאתי את החיים, ר' הושעיא אתון אמרין ליה דייניך שתיין חמרא בשוקא ולא חמי להון, חד זמן נפק ואשכח דיינוי שתן חמרא בשוקא וקרא על נפשיה ושנאתי אני את החיים ודמך ליה בשלמא.

⁶⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' יז: ר' מאיר הוה כתבן טב מובחר והוה לעי [סופר טוב ומובחר והיה מרויח] תלת סלעין כל שבת והוה אכיל ושתי בחדא ומתכסי בחדא ומפרנס אוחרתא לרבנן, אמרין ליה תלמידיו רבי בנך מה את עביד עליהון, אמר לון אין הוון צדיקים כההוא דאמר דוד ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, ואם לאו מה אני מניח את שלי לאויבי המקום, לכן אמר שלמה ומי יודע החכם יהיה או סכל וגו'.

⁶⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' כ: וסבותי אני ליאש את לבי מליגע וחזרתי ואמרתי כשם שיגעו אחרים לי כך אני יגע לאחרים, אדריאנוס שחיק עצמות הוה עבר באילין שבילי דטבריא וחמא חד סבא קאים חצד חצובין למינצב נציבין, אמר ליה סבא בר כמה שנין את יומא דין, אמר ליה בר מאה שנין, אמר ליה ואת בר מאה שנין קאים חצד חצובין למינצב נציבין סבור את דאת אכיל מנהון, אמר ליה אין זכיתא אכלית ואין לאו כשם שיגעו לי אבהתי כך אני יגע לבני.

⁶⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' ??: כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו', א"ר יודן בר' סימון גדול כחן של נביאים שמדמים את הצורה ליוצרה הדא הוא דכתיב (דניאל ח') ואשמע קול אדם בין אולי, וא"ר יודן בר סימון אית קרייה חורן דהוא מחוור יתיר מן דין (יחזקאל א') ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם, בחכמה (משלי ג') ה' בחכמה יסד ארץ, בדעת, בדעתו תהומות נבקעו, ובכשרון, ר' ברכיה בשם רבי יהודה בר ר' סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו דכתיב (תהלים ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו.

⁷⁰ עי"ש: ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו זה דור אנוש ודור המבול, גם זה הבל ורעה רבה דכתיב (בראשית ו') וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו'

⁷¹ עי' קה"ר פ"ב סי' כג: כי כל ימיו מכאובים וגו' זה דור המבול שהם מכאיבין להקב"ה במעשיהם הרעים וכו' ד"א כי כל ימיו מכאובים אלו הסדומיים שהיו מכאיבין להקב"ה במעשיהם הרעים וכו' ד"א כי כל ימיו מכאובים אלו המצריים שהיו מכאיבין להקב"ה במעשיהם הרעים.

⁷² עי"ש: וכעס עיניו שמכעיסין להקב"ה במעשי ידיהם.
⁷³ עי"ש: גם בלילה לא שכב לבו שלא שכב לבו מן העבירות, ומניין אף היום שנא' (שם) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ואף הקדוש ברוך הוא הביא עליהם פורענות ביום ובלילה, שנאמר (שם ז') ויהי הגשם על הארץ וגו', ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקדוש ברוך הוא שחשב בלבו

גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא: (כה) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני⁷⁵: (כו) כי לאדם שטוב לפניו⁷⁶ נתן חכמה ודעת ושמהה ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס⁷⁷ לתת לטוב לפני האלהים⁷⁸ גם זה הכל ורעות רוח:

פרק ג

(א) לכל זמן ועת לכל חפץ⁷⁹ תחת השמים: (ב) עת ללדת ועת למות⁸⁰ עת למטע ועת לעקור נטוע⁸¹: (ג) עת להרוג ועת לרפוא⁸² עת לפרוץ ועת לבנות⁸³: (ד) עת לכבות ועת

להביא עליהם פורענות ביום ובלילה, שנאמר (שם) וימח את כל היקום, וכו' גם בלילה לא שכב לבו מאחר שהיה אחד מישראל משלים מלאכתו היה אומר לו המצרי עדור לי שתי עדירות ובקע לי שתי בקיעות, ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקדוש ברוך הוא שחשב בלבו להביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה שנאמר (שמות י"ב) ויהי בחצי הלילה וגו'.

⁷⁴ עי' קה"ר פ"ב סי' כד: כל אכילה ושתייה שנאמר במגילה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר.

⁷⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' כה: כי מי יאכל ומי יחוש וגו', אמר שלמה מאן אכיל כמה דאכלית ומאן שתה כמה דשתיתי ומאן עבד כמה דעבדיית.

⁷⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' כו: כי לאדם שטוב לפניו וגו', כי לאדם שטוב לפניו זה אברהם אבינו, נתן חכמה ודעת ושמה, ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה יצחק, נתן חכמה ודעת ושמה, וכו' ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה יעקב, נתן חכמה ודעת ושמה, וכו' ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה חזקיה, נתן חכמה ודעת ושמה, וכו' ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי, נתן חכמה ודעת ושמה.

⁷⁷ עי"ש: ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה נמרוד, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה אבימלך, וכו' ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה לבן, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס אלו הכנענים, א"ר לוי אפילו טפת שמן לא היה נותן אחד מהם בגריסין שלו ואפילו נשברה ביצתו לא היה טועמה אלא היה מוכרה ועושה אותה דמים כדי שייכנסו ישראל לארץ וימצאו אותה מלאה ברכות, וכו' ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה סנחריב, וכו' ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה המן.

⁷⁸ עי"ש: ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה אברהם, שנאמר (בראשית כ"ד) ואברהם זקן בא בימים וגו', וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה יצחק, שנאמר (שם כ"ו) ויזרע יצחק בארץ ההיא, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה יעקב, שנא' (שם ל"א) כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים אלו ישראל, שנא' (במדבר כ"ו) לאלה תחלק הארץ, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה חזקיה, שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) וינשא לעיני כל הגוים, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי, שנאמר (אסתר ח') ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן וגו'.

⁷⁹ עי' קה"ר פ"ג סי' א: לכל זמן ועת לכל חפץ, זמן היה לו לאדם הראשון שיכנס לגן עדן שנא' (בראשית ב') ויניחה בגן עדן, וזמן היה לו שיצא משם, שנאמר (שם ג') ויגרש את האדם וגו', זמן היה לו לנח שיכנס לתיבה, שנאמר (שם ז') בא אל התבה וגו', וזמן היה לו לצאת, שנאמר (שם ח') צא מן התבה וגו', זמן היה לאברהם שינתן לו המילה, שנאמר (שם י"ז) ואתה את בריתי תשמור, וזמן היה לבניו להמול מהן שימולו בשני מקומות אחת במצרים ואחת במדבר, שנאמר (יהושע ה') כי מולים היו כל העם היוצאים וגו', ועת לכל חפץ תחת השמים זמן היה שתנתן התורה לישראל, א"ר ביבי זמן היה לאותו דבר שהיה נתון למעלה מן השמים ועכשיו יהיה נתון למטה מן השמים ואיזו זו התורה, שנאמר (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר.

⁸⁰ עי' קה"ר פ"ג סי' ב: עת ללדת ועת למות א"ר ברכיה הרי כל חכמתו של שלמה שאמר עת ללדת ועת למות מה הוא אשריו לאדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת לידתו נקי אף שעת מיתתו נקי עת ללדת ועת למות בשעה שהאשה יושבת על המשבר אינון צווחין לה חייתא [הבריות קוראים אותה חיה] ולמה אינון צווחין לה חייתא שהיא מייתה וחייה ולמה אינון צווחין לה מחבלתא [?] דהיא ממשכנא בידוי דמיתה היך מה דאת אמר (שם כ"ב) אם חבול תחבול שלמת רעך וגו' ר' סימון בשם ר' נתן דבית גוברין אמר (משלי ל') שאול ועוצר רחם למה נסמך שאול אצל רחם לומר לך מה רחם מוציאין ממנו בקולי קולות אף שאול מוציאין ממנו בקולי קולות. ועי"ש סי' ג: ד"א עת ללדת וגו' ואפילו מלאך המות נעשה קטיגור שלה א"ר שמואל בר נחמן על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן וכו' ובשלשה דברים אנשים מתים השרוי בבית המרועע והמהלך בדרך יחידי והמפרש בים הגדול נעשה השטן קטיגורו. ועי"ש סי' ד: ד"א עת ללדת מעת ללדת היא עת למות משעה שאדם נולד הוא נגזר עליו כמה שנים יחיה אם זכה הוא משלים את שנותיו אם לא פוחתין לו מהם דכתיב (משלי י') יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה וכו' ד"א עת ללדת ועת למות משנולד אדם הקדוש ברוך הוא מצפה לו שישא אשה עד כ' שנה הגיע לכ' ולא נשא אשה הקדוש ברוך הוא אומר לו עת ללדת הוא לך ולא רצית אין זו אלא עת

לְשֹׁחֵק⁸⁴ עַת סְפוּד וְעַת רְקוּד⁸⁵: (ה) עַת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעַת כְּנוּס אֲבָנִים⁸⁶ עַת לְחִבּוֹק וְעַת לְרַחֵק מִחֶבֶק⁸⁷: (ו) עַת לְבַקֵּשׁ וְעַת לְאַבֵּד⁸⁸ עַת לְשָׁמֹר וְעַת לְהַשְׁלִיךְ⁸⁹: (ז) עַת לְקָרוֹעַ וְעַת לְתַפּוֹר⁹⁰ עַת לְחַשׂוֹת וְעַת לְדַבֵּר⁹¹: (ח) עַת לְאַהֵב וְעַת לְשִׂנְאָה⁹² עַת מְלַחֵמָה וְעַת שְׁלוֹם⁹³: (ט) מַה יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בְּאֲשֶׁר הוּא עִמָּל⁹⁴: (י) רְאִיתִי אֶת הָעֵנָוִן⁹⁵ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְבְנֵי

למות. ועיי"ש סי' יא: ר' יהושע דסכנין פתר קרייא בישראל עת ללדת ועת למות אמר הקב"ה לשעה קלה הייתי אני מילדת לבני דכתיב (יחזקאל ט"ו) ומולדותיך ביום הולדת ועת למות דכתיב (במדבר י"ד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה וגו'.
⁸¹ עי' קה"ר פ"ג סי' ד: עת לטעת בשעת שלום ועת לעקר נטוע בשעת מלחמה. ועיי"ש סי' יא: ועת לטעת שנא' (עמוס ט') ונטעתים על אדמתם ועת לעקור נטוע דכתיב (דברים כט) ויתשם ה' מעל אדמתם.

⁸² עי' קה"ר פ"ג סי' ה: עת להרוג בשעת מלחמה ועת לרפוא בשעת שלום. עיי"ש סי' יג: עת להרוג דכתיב (איכה ב') ויהרוג כל מחמדי עין ועת לרפוא דכתיב (ירמיה ל"ג) הנני מעלה לה ארוכה ומרפא וגו'.

⁸³ עי' קה"ר פ"ג סי' ה: עת לפרוץ בשעת מלחמה ועת לבנות בשעת שלום, ועיי"ש סי' יג: עת לפרוץ דכתיב (עמוס ד') ופרצים תצאנה אשה נגדה ועת לבנות דכתיב (שם ט') ובניתיה כימי עולם.
⁸⁴ עי' קה"ר פ"ג סי' ו: עת לבכות בשעת האבל ועת לשחוק אחר האבל. ועיי"ש סי' יג: עת לבכות דכתיב (איכה א') בכה תבכה בלילה ועת לשחוק דכתיב (תהלים קט"ו) אז ימלא שחוק פיניו וגו'.
⁸⁵ עי' קה"ר פ"ג סי' ו: עת ספוד בשעת האבל ועת רקוד אחר האבל, ועיי"ש סי' יג: עת ספוד דכתיב (ישעיה כ"ב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ועת רקוד דכתיב (זכריה ח') ורחובות העיר ימלאו וגו'.

⁸⁶ עי' קה"ר פ"ג סי' ז: עת להשליך אבנים בשעה שאשתך טהורה ועת כנוס אבנים בשעה שאשתך טמאה. ועיי"ש סי' יג: עת להשליך אבנים דכתיב (איכה ד') תשתפכנה אבני קדש ועת כנוס אבנים דכתיב (ישעיה כ"ח) הנני יסד בציון אבן וגו'.

⁸⁷ עי' קה"ר פ"ג סי' ז: עת לחבוק אם ראית כת של צדיקים עומדים עמוד וחבק ונשק וגפפם ועת לרחוק מחבק אם ראית כת של רשעים רחק מהם ומכיוצא בהן. עיי"ש סי' יג: עת לחבוק שנאמר (שיר ב') וימינו תחבקני ועת לרחוק מחבק שנאמר (ישעיה ו') ורחק ה' את האדם.

⁸⁸ עי' קה"ר פ"ג סי' ח: עת לבקש בשעת שלום ועת לאבד בשעת מלחמה. עיי"ש סי' יג: עת לבקש דכתיב (דברים ד') ובקשתם משם את ה' אלהיך ועת לאבד דכתיב (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ואבדתם מהרה.

⁸⁹ עי' קה"ר פ"ג סי' ח: עת לשמור בשעה טובה ועת להשליך בשעה רעה עובדא הוה בחד פרגמטוטים [סוחר] דהוה אזיל פריש בימא הוא ובריה והוה אייתי גביה קובין דנרין [קביים דינרים נתנו לו מקום] יחיב ליה מותביהון באפלה שמע קלהון דנווטיא [המלחים] אמרין כד עללין אנא לפילגוס [כאשר נגיע לפליגוס] אנן קטלין לון ומשליכין לון לימא ונסבין הדין מודליה דדינרין מיניה מה עבד ההוא גברא עבד גרמיה מצהיב עם בריה ונסב יתהון [דינרים] ורמא יתהון לימא כיון דעלוון לון למדינתא אזל וקביל עליהון גבי אנטיפוטא דקסרין ואייתינון בבי אסירי ואזדון וחייבהון ליתן ליה מודליה דדינרין אמרין ליה מנן את הכא דיינא לן דחייבין אמר לון משלמה מלך ישראל דכתיב עת להשליך וגו'.

עיי"ש סי' יג: עת לשמור דכתיב (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ועת להשליך דכתיב (דברים כ"ט) וישליכם אל ארץ אחרת וגו'.

⁹⁰ עי' קה"ר פ"ג סי' ט: עת לקרוע בשעת מלחמה ועת לתפור בשעת שלום. עיי"ש סי' יג: עת לקרוע דכתיב (שמואל א' טו) קרע ה' את ממלכות ישראל ועת לתפור דכתיב (יחזקאל לז) והיו לאחדים בידך וגו'.

⁹¹ עי' קה"ר פ"ג סי' ט: עת לחשות ועת לדבר אינתתיה דרבי מנא דמכת [שמתה] בצפורין סליק רבי אבון לגביה למיחמיה ליה אפינ אמר ליה לית מארי משגח אמר לן הדא מילה דאוריתא [אמרו לו בשלון שאלה אין אדוני משגילו לאור לנו תורה] אמר ליה הא מטה ענתה דאוריתא דמחשי מתעלייה למשתקה [זמן שהתורה המומשת נתכנסה לשתיקה]. עיי"ש סי' יג: עת לחשות דכתיב (ישעיה מב) החשיתי מעולם וגו' ועת לדבר דכתיב (ישעיה מ') דברו על לב ירושלים וגו'.

⁹² עי' קה"ר פ"ג סי' י: עת לאהוב בשעת שלום ועת לשנוא בשעת מלחמה. עיי"ש סי' יג: עת לאהוב דכתיב (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' ועת לשנוא דכתיב (ירמיה י"ב) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה.

⁹³ עי' קה"ר פ"ג סי' י: עת מלחמה בשעת מלחמה ועת שלום בשלום. עיי"ש סי' יג: עת מלחמה דכתיב (ישעיה ס"ג) ויהפך להם לאויב וגו' ועת שלום דכתיב (שם ס"ו) הנני נוטה אליה כנהר שלום וגו'.

⁹⁴ עי' קה"ר פ"ג סי' יב: מה יתרון העושה וגו' אמר שלמה הואיל ועתים עתים הן לכל מה מהני אומנה באומנותיה וכשירא בכשרותיה ד"א מה יתרון כל אינש ואינש לא מתרין אלא עם בעלי

הָאָדָם לְעֵנֹת בּוֹ⁹⁶: (יא) אֵת הַכֹּל עָשָׂה יְפָה בְּעֵתוֹ⁹⁷ גַּם אֵת הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם⁹⁸ מִבְּלֵי אִשָּׁר
לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֵת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הַאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁי וְעַד סוֹף⁹⁹: (יב) יְדַעְתִּי כִּי אֵין

אומנותיה וכו' לעתיד לבא הרשעים נידונין לגיהנם והן מתרעמין על הקדוש ברוך הוא הרי שהיינו מצפין לישועתו של הקב"ה וכך יהיה עלינו אומר להם הקב"ה בעולם שהייתם בו לא בעלי מחלוקת ולשון הרע וכל רעות הייתם ולא בעלי מריבות וחמסים אתם הייתם הדא הוא דכתיב (ישעיה נ) הן כולכם קודחי אש מאזרי זיקות לפיכך אתם הולכים באור אשכם ובזיקות בערתם ושמה תאמרו מידי היתה זאת לכם לאו אלא אתם עשיתם אתם לעצמכם לפיכך למעצבה תשכבון מידכם היתה זאת לכם רשב"ל הוה לעי באורייתא כל צרכיה בהדא אליסס דטבריא והוה פייילדה נהיג מעתידי ליה חד משקויי חמים בכל יום והוה עליל משלהי משלהי ונסיב ביה ושתי ליה חד זמן על ויתיב גביה ועביד עימיה אויר קליל א"ל ר' נהור את דהוינא אנא ואת אזלין לכנשתא כחדא את זכית וההוא גברא לא זכי צלי עלי דיהו חולקי עמך לעלמא דאתי א"ל ומה נצלי עלך דנהוי לך דאתת עם בני אומנותך דכל אינש ואינש לא משרין אלא עם בעלי אומנותיה.

⁹⁵ עי' קה"ר פ"ג סי' יג: ראיתי את הענין א"ר איבו זה שיפוטו של ממון דאמר ר' יודן בשם ר' איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו אלא אם אית ליה מאה בעי דיעבדון תרתי מאה ומאן דאית ליה תרתי מאה בעי דיעבדון ארבעה וכו' ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל דאמר רשב"ל בשם ר' יוחנן משל לסאה מלאה עונות מי הוא מקטרג ראשון שבכולן גזל דאמר ר' הונא בשם ר' יוחנן (עמוס ט) ובצעם בראש כלם ר' פנחס בשם ר' יוחנן לפי שהיו בענין עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים אין לך קשה שבכולן אלא גזל וכו' ורבנן אמרין זה שיפוטו של גזל תדע שהוא כן שהרי דורות הראשונים ע"י שהיו עסוקין ושטופין בגזל היך מה דאת אמר (איוב כ"ד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו ראה כי נמחו במים מן העולם אבל שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא נחלה במקום שאין בו גזל שנאמר (במדבר ל"ב) והנה המקום מקום מקנה וכן ממהיר ששה עשר מיל על ששה עשר מיל.
⁹⁶ עי"ש: לענות בו ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אם זכה אותו אדם ועשה מממונו מצות ומתפלל ונענה בו היך מה דאת אמר (בראשית כ"ט) וענתה בי צדקתי וגו' ואם לאו הוא עונה בו ומקטרגו דכתיב (דברים י"ט) לענות בו סרה.

⁹⁷ עי' קה"ר פ"ג סי' יד: את הכל עשה יפה בעתו א"ר תנחומא בעונתו נברא העולם לא היה ראוי להבראות קודם לכן אלא לשעתו נברא שנא' את הכל עשה יפה בעתו א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו ואמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי ר' אלעזר אומר זה הפתח פתוח עד התהום שנא' (בראשית א') וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אילו אחר אמר את הכל עשה יפה בעתו הייתי אומר זה שלא אכל פרוסה מימיו הוא אומר את הכל עשה יפה בעתו אלא שלמה לפי שכתוב בו (מלכים א' ד') ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וגו' לזה נאה לומר את הכל עשה יפה בעתו.

עי"ש סי' טו: ד"א את הכל עשה יפה בעתו ר' בון אמר בה תרתי שיטי ר' בון אמר היה ראוי אברהם להבראות קודם אדם הראשון אלא אמר הקב"ה אם אברא תחלה את אברהם שאם יקלקל אין מי יבוא ויתקן אחריו אלא הריני בורא אדם ואם יקלקל זה יבא אברהם אחריו ויתקן וכו' א"ר אבא בר כהנא יש מושלין משל למה"ד לאחד שהיה לו שפעת קורייה בתוך דירתו וביתו איכן הוא נותנה לא באמצע הטרקלין כדי שתהיה סובלת קורות שלפניה וקורות של אחריה כך מפני מה ברא הקב"ה לאברהם אבינו באמצע כדי שייסבול הדורות שלפניו והדורות הבאים אחריו א"ר לוי מכניסין את המתוקנת לביתה של המקולקלת ואין מכניסין המקולקלת לביתה של המתוקנת א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אדם הראשון שתנתן התורה על ידו שנאמר (בראשית ד') זה ספר תולדות אדם אמר הקב"ה אדם יציר כפי ואיני נותן לו תורה ויהא לעי בה חזר ואמר מה אם שש מצות נתנו לו ולא היה יכול לעמוד בהן ולשמרן אלו נתתי לו שש מאות ושלוש עשרה מצות רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות ל"ת עאכ"ו שלא יעמוד בהם לכך כתיב ויאמר לאדם לא אדם איני נותן ולמי אני נותן לבניו וכו'.

עי"ש סי' טז: ד"א את הכל עשה יפה בעתו רבי ברכיה אמר רבי אבהו בשם רבי אלעזר מחלוקת שהיתה בין רחבעם וירבעם בין דוד ושבע בן בכרי ראוייה היתה להיות אלא אמר הקדוש ברוך הוא עדיין לא נבנה ב"ה ואני מכניס מחלוקת במלכות בית דוד אלא יבנה בית המקדש ואחר כך מה דהוי בסופא הוי.

⁹⁸ עי' קה"ר פ"ג סי' טז: ר' בנימין בשם רבי לוי אמר גם את העולם נתן בלבם אהבת עולם נתן בלבם אמר רבי יונתן פחדתו של מלאך המות נתן בלבם נחמיה בריה דר' שמואל בר נחמן אמר והנה טוב מאד והנה טוב זה אדם והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע טוב מאד אלא ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים שכן שלמה אומר כי היא קנאת איש מרעהו ר' ברכיה ורבי אבהו בשם ר' יונתן אמר גם את העולם נתן בלבם אהבת עולם נתן בלבם אהבת תינוקות נתן בלבם מלה"ד למלך שהיו לו ב' בנים אחד גדול ואחד קטן הגדול מכבד והקטן מטנף אעפ"כ הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול א"ר אחווה בריה דר' זירא העולם העולם מהם שם המפורש משל למלך שעשה סעודה זימן אורחים משאכלו ושתו אמרו לו

טוב כִּם כִּי אִם לְשִׁמּוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו: (יג) וְגַם כָּל הָאָדָם שֵׁיֵאכֵל וְשִׁתָּה¹⁰⁰ וְרָאָה טוֹב
בְּכָל עֲמָלוֹ מִתַּת אֱלֹהִים הִיא: (יד) יִדְעֵתִי כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו
אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לְגַרֵעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שִׁירָאוֹ מִלְּפָנָיו¹⁰¹: (טו) כִּהּ שֶׁהָיָה בְּכָר הוּא¹⁰²

תן לנו חרבות ורמחים ונשחק בהם נתן להם שבישתא דהדס והכו אלו את אלו ופצעו אלו את אלו אמר המלך ומה אני נתתי לכם שבישותה של הדס כך עשיתם אלו נתתי לכם חרבות ורמחים עאכ"ו כך אמר הקב"ה ומה אם שעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ"ו.

⁹⁹ עיי"ש: בראשונה היו מוסרין אותו [השם המפורש] לכל אדם וכשרבו הפושעים התקינו שלא יהו מוסרין אותו אלא לצנועים שבכהונה והצנועין שבכהונה היו מבליעין אותו בתוך נעימת הכהנים א"ר טרפון פעם אחת עליתי עם שמשון אחי אמא על הדוכן והטיתי אזני כלפי כהן גדול והבליעו אותו נעימת הכהנים וא"ר טרפון פעם אחת שמעתי ונפלתי על פני הקרובים שכשהם שומעין אותו נופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אלו ואלו לא היו זזין משם עד שעה שנתעלם מהם שנאמר (שמות ג') זה שמי לעולם לעולם לכתוב וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף.

¹⁰⁰ עיי"ש קה"ר פ"ג סי' יז: ר' תנחומא אמר ר' נחמן בריה דרב שמואל בר נחמן ר' מנחמא ואמרי ליה ר' ירמיה ור' מיאשה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כל אכילה ושתיה שנאמר במגלה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר א"ר יונה בנין אב שבכולן שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעוה"ז ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמליון את האדם לקברו אלא אלו תורה ומע"ט שעושה האדם.

¹⁰¹ עיי"ש קה"ר פ"ג סי' יח: ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם וגו' א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אדם הראשון שיהיה חי וקים לעולם ומפני מה נקנסה עליו מיתה אלא והאלהים עשה שייראו מלפניו א"ר אלעזר מתחלת ברייתו של עולם נאמר (בראשית א') יקוו המים מתחת השמים וכל כך למה ותראה היבשה ומפני מה כתיב (עמוס ט') הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו ב' פעמים אחד בדור המבול ואחד בדור הפלגה אלא והאלהים עשה שייראו מלפניו אמר ריש לקיש כתיב (דברים י"ג) את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו אבל הצדיקים מוסיפין עליו ואין גורעין ממנו אמר רבי יוסי ברבי חנינא מכאן שאין הבמה ניתרת אלא ע"י נביא ואלהיו עומד ומקריב בראש הכרמל א"ר שמלאי דברויירא אמר ליה (מלכים א' י"ח) ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה וכו' גזר הקב"ה על העליונים שיהיו עליונים ועל התחתונים שיהיו תחתונים עמד משה ועשה עליונים תחתונים ותחתונים עליונים הדא הוא דכתיב (שמות י"ט) ומשה עלה אל האלהים וירד ה' על הר סיני כך גזר הקב"ה על התחתונים שיאכלו וישתו ועל העליונים שלא יאכלו וישתו עמד אברהם ועשה עליונים אוכלים ושותים הדא הוא דכתיב (בראשית י"ח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי אוכלין היו א"ר נתן נראין כאוכלין היו הראשון ראשון מסתלק עמד משה ועשה תחתונים שאין אוכלים ואין שותין הדא הוא דכתיב (שמות כ"ד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה כך גזר הקב"ה על הים שיהא ים ועל היבשה שתהא יבשה עמד משה ועשה ים יבשה הדא הוא דכתיב (שם י"ד) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה עמד אלישע תלמידו ועשה יבשה ים הדא הוא דכתיב (מלכים ב' ג') עשה הנחל הזה גבים גבים וגו' כך גזר הקב"ה שיהיו השמים מקלסין אותו שנאמר (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל עמד משה ושיתקן שנאמר (דברים ל"ב) האזינו השמים ואדברה וגו' כך גזר הקב"ה על השמש ועל הירח שיהיו מקלסין אותו שנאמר (תהלים קי"ג) ממזרח שמש עד מבוא מהלל שם ה' מהלל כתיב עמד יהושע תלמידו ושיתקן שנאמר (יהושע י') שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון כך גזר הקב"ה על קיץ שיהיה קיץ ועל החורף שיהיה חורף עמד שמואל ועשה קיץ חורף שנאמר (שמואל א' י"ב) הלא קציר חטים היום וגו' עמד אליהו ועשה החורף קיץ שנאמר (מלכים א' י"ז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי כך גזר הקב"ה על היום שיהא יום ועל הלילה שיהא לילה עמד יעקב אבינו ועשה היום לילה שנאמר (בראשית כ"ח) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ודאי כבה השמש רבנן אמרין השקיע הקדוש ברוך הוא גלגל חמה בלא עונתו ודבר עמו בצינעה משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לקיצים והיה המלך נזקק לכל בני המדינה בשבילו אמר כבו הפנסין והנרות כדי שאדבר עם אוהבי בצינעה כך הצניע הקב"ה את השמש שלא בעונתו ודבר עם יעקב אבינו בצינעה עמדו דבורה וברק ועשו לילה יום הדא הוא דכתיב (שופטים ה') ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא וגו' רבי פנחס ור' חלקיה בשם רבי סימון ששה נסים נעשו באותו היום בו ביום באו בו ביום שלחה אחריו ושלח הוא בו ביום עשו מלחמה בו ביום נהרג סיסרא בו ביום חלקו ביזה בו ביום אמרו שירה שנאמר ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא וגו'.

עיי"ש: א"ר חנינא כתיב (שמואל ב' ו') ונאמן ביתך וממלכתך אימתי (תהלים קל"ב) אם ישמרו בניך בריתי וגו' ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם וגו' א"ר יודן גדולה היא היראה ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה הדא הוא דכתיב והאלהים עשה שייראו מלפניו א"ר ירמיה גדולה היא היראה ששני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה הדא הוא דכתיב בספר משלי (משלי ל"א)

וְאֲשֶׁר לְהִיּוֹת כְּבֹר הָיָה¹⁰³ וְהָאֱלֹהִים יִבְקֹשׁ אֶת נִרְדָּף¹⁰⁴: (מז) וְעוֹד רָאִיתִי תַחַת הַשָּׁמַיִם
מְקוֹם הַמְשַׁפֵּט שָׁמָּה הִרְשַׁע¹⁰⁵ וּמְקוֹם הַצַּדִּיק שָׁמָּה הִרְשַׁע¹⁰⁶: (יז) אֶמְרָתִי אֲנִי בְלִבִּי אֶת

שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל ובסיפרא הדין כתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא.

¹⁰² עי' קה"ר פ"ג סי' יט: מה שהיה כבר הוא ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר אם אומר לך אדם אפשר שהיה העולם כולו מים במים אמור לו כבר הוא אוקיאנוס כולו מים במים וכו' אם יאמר לך אדם אפשר שאלו לא חטא אדם הראשון שהוא חי וקים לעולם אמור לו כבר הוא אליהו זכור לטוב שלא חטא הוא חי וקים.

¹⁰³ עיי"ש: ואשר להיות כבר היה וגו' אם יאמר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד לעשות ים יבשה אמור לו כבר היה לא כך עשה על ידי משה שנאמר (שמות י"ד) ובני ישראל הלכו ביבשה וכתוב ואתה הרם את מטך וגו' וכתוב ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה וכו' ואשר להיות כבר היה אם יאמר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד להחיות לנו את המתים אמור לו כבר היה כבר החיה לנו את המתים ע"י אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל רבי אחא בשם ר' חלפתא כל מה שהקב"ה עתיד לעשותו ולחדש בעולמו לעתיד לבוא כבר הקדים ועשה מקצת ע"י נביא בעוה"ז אני הוא שעתיד לעשות ים יבשה כבר עשיתי כן בעוה"ז ואתה הרם את מטך וגו' אני הוא שעתיד לפקד עקרות כבר הייתי פוקד ע"י אברהם שנאמר (בראשית כ"א) וה' פקד את שרה וגו' אני הוא שעתיד להחיות מתים כבר החייתי ע"י אליהו ואלישע ויחזקאל אני הוא שעתיד לעשות מלכים שישתחוו לכם כבר עשיתי לכם ע"י דניאל שהשתחוה נבוכדנצר לדניאל שנאמר (דניאל ב') באדין נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגידי אני הוא שעתיד לפקוח עורים לעתיד לבא כבר עשיתי ע"י אלישע שנאמר (מלכים ב' ו') ויפקח ה' את עיני הנער.

¹⁰⁴ עיי"ש: והאלהים יבקש את נרדף רבי הונא בשם רבי יוסי אמר לעולם האלהים יבקש את נרדף את מוצא צדיק רודף את צדיק והאלהים יבקש את נרדף רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף רשע רודף רשע וכו' ואלהים יבקש את נרדף מכל מקום יבקש את נרדף ר' יהודה בר' סימון בשם ר' יוסי בר' נהוראי לעולם הקב"ה מבקש דמן של נרדפים מן הרודפים תדע לך שכן הבל נרדף מפני קין ולא בחר הקב"ה אלא בהבל שנאמר (בראשית ד') וישע ה' אל הבל ואל מנחתו נח נרדף מפני דורו ולא בחר הקב"ה אלא בנח שנאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני אברהם נרדף מפני נמרוד ובחר הקב"ה באברהם שנאמר (נחמיה ט') אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם יצחק נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה ביצחק שנאמר (בראשית כ"ו) ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך יעקב נרדף מפני עשו ובחר הקב"ה ביעקב שנאמר (תהלים קל"ה) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו יוסף נרדף מפני אחיו ובחר הקב"ה ביוסף שנאמר (שם פ"א) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים משה נרדף מפני פרעה ובחר הקב"ה במשה שנאמר (שם ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו דוד נרדף מפני שאול ובחר הקב"ה בדוד שנאמר (שם ע"ח) ויבחר בדוד עבדו ויקחה ממכלאות צאן שאול נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה בשאול שנאמר (שמואל א' י') הראיתם אשר בחר בו ה' ישראל נרדף מפני האומות ובחר הקב"ה בישראל שנאמר (דברים ז') בך בחר ה' להיות לו לעם סגולה ר' אלעזר בר' יוסי בן זמרא אמר אף בקרבנות כן אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי עז מפני נמר כבש מפני זאב לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפים שנאמר (ויקרא כ"ב) שור או כשב או עז וגו'.

¹⁰⁵ עי' קה"ר פ"ג סי' כ: ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט וגו' ר' אלעזר ורבי יהושע בן לוי אומרים מקום המשפט שמה הרשע מקום שסנהדרי גדולה יושבין וחותרין דין של ישראל שמה הרשע שנאמר (ירמיה ל"ט) ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך מקום שחותכין בו את ההלכות שמה הרשע שם ישבו נרגל שראצר סמוגר נבו שרסכים רב סריס נרגל שראצר רב מג וכל שארית שרי מלך בבל מתלא אמר הן דתלה מרי זיינא קולבי רעיא תלה קולתיה.

¹⁰⁶ עיי"ש: ומקום הצדק שמה הרשע מקום שנא' בו (ישעיה א') צדק ילין בה ועתה מרצחים הא עבידין קטולין שם הרגו את זכריה ואת אוריה ר' יונתן בעא קמיה ר' אחא באיזה מקום הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים אמר לו לא בעזרת נשים ולא בעזרת ישראל אלא בעזרת כהנים. ועי' ויקרא רבה (פ"ד סי' א'): ר' יהושע אומר מקום המשפט שמה הרשע, מקום שנעשה מדת הדין במעשה העגל דכתיב (שמות לב) עברו ושובו משער לשער שמה הרשע שם ויגוף ה' את העם, ורוח הקדש צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים וקראתים אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם, שמה הרשע שמה הרשעו ועשו את העגל והשתחו לו, ד"א מקום המשפט שמה הרשע מדבר בדור המבול, מקום המשפט שמה הרשע, מקום שנעשית בהם מדת הדין בדור המבול, כדתנן דור המבול אין להם חלק לעוה"ב ואינן עומדין בדין, שמה הרשע, שם (בראשית ז) וימח את כל היקום ורוח הקודש צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים דכתיב (איוב כא) בתיהם שלום מפחד שמה הרשע (שם) ויאמרו לאל סור ממנו, ד"א מקום המשפט שמה הרשע מדבר בסדומיים, מקום שנעשה מדת הדין בסדומיים כדתנן אנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב אבל עומדים בדין שמה הרשע, שם (בראש' יט) וה' המטיר על סדום ורוח הקדש צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים וכתבתי בארצם (איוב כח)

הַצַּדִּיק וְאֵת הַרְשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים¹⁰⁷ כִּי עֵת לְכָל חַפְּזֵי וְעַל כָּל הַמַּעֲשֵׂה שָׁם¹⁰⁸: (יח) אָמַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי עַל דְּבַרְת בְּנֵי הָאָדָם¹⁰⁹ לְבָרֵם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֵם בְּהִמָּה הִמָּה לָהֶם: (יט) כִּי מִקְרָה בְּנֵי הָאָדָם וּמִקְרָה הַבְּהִמָּה¹¹⁰ וּמִקְרָה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה בֶּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לְכָל וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהִמָּה אֵין¹¹¹ כִּי הִכַּל הַכֹּל: (כ) הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל מְקוֹם אֶחָד¹¹² הַכֹּל הָיָה מִן

ארץ ממנה יצא לחם מקום ספיר אבניה ועפרו' זהב לו אמרו כשהיו אחד מהן הולך אצל הגן ואמר לו תן לי באיסר ירק כשהוא ניתן משכשכו ומוצא בעפרו זהב לקיים מה שנאמר (שם) ועפרות זהב לו, שמה הרשע, שם אמרו נעמוד ונשכח תורת הרגל מבינותינו ויד עני ואביון לא החזיקה, רבי יהודה בר סימון פתר קריא בשטים, מקום המשפט שמה הרשע מקום שנעשה מדה"ד בשטים דכתי' (במדבר כה) קח את כל ראשי העם שמה הרשע, שם ויהיו המתים במגפה, ורוה"ק צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע, מקום שהפכתי קללת בלעם לברכה דכתיב (דברים כג) ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, שמה הרשע (במדבר כה) וישב ישראל בשטים.

¹⁰⁷ עי' קה"ר פ"ג סי' כא: אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים ר' חנינא בר פפא אמר צדיק כרשע ישפוט האלהים לסטים עולה לגרדון ור' עקיבא עולה לגרדון ורבי אמר צדיק ביד רשע ישפוט האלהים טורנוסרופוס הרשע דן את ר' עקיבא וכשהרג טרכינוס את לוליאנוס ואת פפוס אחיו בלודקייא אמר להם אין אתם מעמם של חנניה מישאל ועזריה ואני מבני בניו של נבוכדנצר יבוא אלהיהם של חנניה מישאל ועזריה ויציל אתכם מידי אמרו לו חנניה מישאל ועזריה כשרין היו והמלך נבוכדנצר היה מלך הגון וראוי היה לעשות על ידו נס אבל אנו בני אדם חייבין אנו למקום ואתה מלך חייב ואינך ראוי לעשות נס על ידך ואנו מחויבי מיתה אם אתה הורגנו מוטב ואם לאו הרבה אריות ודובים ונחשים ועקרבים יש למקום שבני אדם נהרגין על ידיהם ואם אתה הורגנו אינך חשוב אלא כאחד מהם אלא שהקב"ה עתיד לתבוע דמינו מידך אמרו לא הספיקו לזו משם עד שבאו עליו דיופלי מרומי והוציאו את מוחו בגזירין (פירוש בבקעיות).

¹⁰⁸ עי"ש: כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם לכל חפץ יש עת ולכל עת יש חפץ ועל כל המעשה שם בהדין עלמא מה דאינש בעי הוא עביד ברם תמן דינא וחושבנא.

¹⁰⁹ עי"ש סי' כב: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם על מדברות שהרשעים מדברים בהם בעוה"ז שהם מחרפין ומגדפין בעוה"ז והקב"ה משפיע להם שלום כל כך למה לברם האלהים לברר להם מדת הדין של רשעים ולראות שהם בהמה המה להם לראות ולהראות לעולם שהרשעים נמשלו כבהמה מה הבהמה נידונת בהריגה ואינה באה לחיי העוה"ב אף הרשעים כבהמות נידונין בהריגה ואינן באים לחיי העולם הבא ד"א על דברת בני האדם על מדברות שהצדיקים מדברים בעוה"ז בסיגוף ובתעניות וביסורין וכל כך למה לברם האלהים לברר להם מדת צדקותם ולראות שהם בהמה המה להם לראות ולהראות לאו"ה היאך ישראל נמשכין אחריו כבהמה שנא' (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אלא מה בהמה זו פושטת צוארה לשחיטה כך הצדיקים שנא' (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום וגו'.

¹¹⁰ עי' קה"ר פ"ג סי' כג: כי מקרה בני אדם ומקרה הבהמה לא כשם שמקרה אדם כך מקרה הבהמה אמר הקדוש ברוך הוא לא כשם שגזרתי ואמרתי על האדם (ויקרא י"ב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו לא כך גזרתי על הבהמה שנאמר (שם כ"ב) ומיום השמיני והלאה וגו'. ועי' תנחומא (אמור סימן כא): כתיב באדם לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו (דברים כב יא), וכתיב בבהמה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (שם י), מקרה אחד להם (קהלת שם), מה האדם מקבל טומאה, אף הבהמה מקבלת טומאה, כתיב באדם הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים (במדבר יט יא), ובבהמה הנוגע בנבלתה יטמא.

¹¹¹ עי' קה"ר שם: מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל מהו אין רב נחמן ברבי יצחק אמר עשה לו נוי לתחתיתו שלא יהיה מתבזה כבהמה רבי ינאי ור' יודן חד אמר עשה לו מנעול ואפופרין כפוי עליו שלא יהא מתבזה כבהמה וחד אמר עשה לו כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו ר' לוי ור' אמי חד אמר עשה לו קבורה וחד אמר עשה לו ארון וחד אמר עשה לו ארון ותכריכין. ועי' תנחומא (אמור כא): ומותר האדם מן הבהמה אין, מהו אין, שהוא מדבר והיא אינה מדברת, ועוד שיש באדם דעת, ובבהמה אין דעת, ועוד שהאדם יודע בין טוב לרע, והבהמה אינה יודעת בין טוב לרע, ועוד האדם נוטל שכר על מעשיו, אבל הבהמה אינה נוטלת שכר על מעשיה, ועוד האדם מת מטפלין בו ונקבר, והבהמה אינה נקברת, [הוי] ומותר האדם מן הבהמה אין.

¹¹² עי' קה"ר פ"ג סי' כד: הכל הולך אל מקום אחד וגו' ר' חייא בר יוסף אומר כל מה שבשמים ובארץ ברייתו מן הארץ הגשם אע"פ שכתוב בו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ ומה טעם (בראשית ב') ואד יעלה מן הארץ ר' יודן מייתי לה מן הכא הכל הולך אל מקום אחד וגו' ר' נחמן אמר אפילו גלגל חמה לא נברא אלא מן הארץ דכתיב (איוב ט') האומר לחסר ולא יזרח וגו'.

הַעֶפֶר וְהַבֵּל שָׁב אֶל הָעֶפֶר¹¹³: (כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם¹¹⁴ הַעֲלָה הִיא לְמַעַלָּה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֵּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לְאַרְצָן¹¹⁵: (כב) וְרֵאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׁמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו¹¹⁶ כִּי הוּא חִלְקוֹ כִּי מִי יִבְיָאֵנוּ לְרֵאוֹת בְּמָה שִׁיְהִיָּה אַחֲרָיו¹¹⁷:

פּרָק ד

(א) וְשִׁבְתִּי אֲנִי וְאַרְאֶה¹¹⁸ אֶת כָּל הָעֲשָׂקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמַיִם וְהִנֵּה דְמַעַת הָעֲשָׂקִים¹¹⁹ אֵין לָהֶם מְנַחֵם¹²⁰ וּמִיָּד עֲשָׂקֵיהֶם כַּח וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם:

¹¹³ ע"י בתי מדרשות (אותיות דרבי עקיבא): ט"ת, אל תקרי טית אלא טיט, ומהו טיט זה טיט שבידו של הקדוש ברוך הוא שנאמר הנה כחומר ביד היוצר (ירמיה ל"ח), שכל העולם כולו לא נברא אלא הימנו ולבסוף עתידים כלם שחוזרים לטיט שנאמר הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר (קהלת ג'), ואין טיט אלא עפר שנברא ממנו אדם הראשון שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה.

¹¹⁴ ע"י קה"ר פ"ג סי' כה: מי יודע רוח בני האדם וגו' תני אחת נשמתן של צדיקים ואחת נשמתן של רשעים כולם עולות למרום אלא שנשמותיהן של צדיקים הן נתונות באוצר ונשמותיהן של רשעים מטרופות בארץ שאמרה אביגיל לדוד ברוח הקדש (שמואל א' כ"ה) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים יכול אף של רשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע מטרונא שאלה לר' יוסי בן חלפתא אמרה לו מה הוא דין דכתיב ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה אמר לה אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר שכן אביגיל אמרה לדוד ברוח הקדש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו' יכול אף של רשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע אמרה ליה ומהו דין דכתיב ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ א"ל אלו הן נשמותיהן של רשעים שהן יורדות לגיהנם למטה שנאמר (יחזקאל ל"א) ביום רדתו שאלה האבלתי כסתני עליו את תהום וגו'.

¹¹⁵ ע"י מסכת כלה (פ"א ה"ט): כל המחמם עצמו להוציא זרע לבטלה חשוב כבהמה, מה בהמה אינה מקפדת ואינה עומדת אלא לשחיטה ואין לה חלק לעולם הבא, אף הוא אין לו חלק לעולם הבא, עליו אמר שלמה בחכמתו, מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, זו נשמתן של צדיקים שאין מחממין את עצמן ואין מוציאים שכבת זרע לבטלה, ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ, זו נשמתן של רשעים שמחממין את עצמן ומוציאים שכבת זרע לבטלה, שכל המחמם את עצמו חייב מיתה.

¹¹⁶ ע"י מדרש תהלים (מזמור קמו): אין אדם אוכל ממעשה אבותיו לעתיד, אלא כל אחד ואחד אוכל משלו, שנאמר כל עמל האדם לפיהו (קהלת ו ז), וכתיב וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו (שם ג כב).

¹¹⁷ ע"י קה"ר פ"ג סי' כו: כי מי יביאנו לראות מי יביאנו לדוד לראות במה שעשה שלמה מי יביאנו לשלמה לראות במה שיהיה אחריו במה שעשה רחבעם.

¹¹⁸ ע"י קה"ר פ"ד סי' א: ושבתי אני ואראה ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר אלו הקטנים הנגנזים בחייהן בעון אבותם בעוה"ז לע"ל הן עומדין בצד חבורה של צדיקים ואבותיהם בצד חבורה של רשעים והם אומרים לפניו רבש"ע כלום מתנו אלא בעון אבותינו יבואו אבותינו בזכותינו והוא אומר להם אבותיכם חטאו מאחריכם וחטאתיכם מלמדין קטיגור ר' יהודה בר' אלעאי בשם ר' יהושע בן לוי באותה שעה אליהו זכור לטוב יושב ומלמד סניגוריא ואומר להם אמרו לפניו רבש"ע אי זו מדה מרובה מדת הטובה או מדת הפורענות אמר מדת הטוב מרובה ומדת הפורענות מעוטה ומתנו בעון אבותינו אם מדת הטוב מרובה לא כל שכן שיבואו אבותינו אצלנו אמר להם יפה למדתם סניגוריא יבואו אצלכם דכתיב (זכריה י') וחיו את בנייהם ושבנו ששבו מלירד לגיהנם והם ניצלין בזכות בנייהם לפיכך חייב כל אדם ללמד את בנו תורה שיצילהו מגיהנם ור' חנינא פתר קרייה בהרוגי מלכות שהם באים לחיי עוה"ב אע"פ שאינן מתודין ר' בנימין פתר קרייא בחניפי תורה סבורים כל עמא שהוא קריין ולית הוא קריין תנווי ולית הוא תנווי עטיף גולתיה ותפילין ברישיה והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם אמר הקב"ה עלי להפרע מהן שנא' (ירמיה מ"ח) ארור עושה מלאכת ה' רמיה ורבנן פתריין קרייה באו"ה והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם אמר הקב"ה עלי להתוכח עמהם דכתיב (שם נ') גאלם חזק ה' צבאות שמו ריב יריב את ריבם דניאל חייטא פתר קרייא במזרין אלו ממזרין עצמן ואיזה זה זה הבא על הערוה והולידו זה מה חטא וזה מה איכפת ליה אמר ר' יהודה בן פזי אפילו הממזר בא לעוה"ב דכתיב והנה דמעת העשוקים וגו' אמר הקב"ה לפי שבעוה"ז הם פסולין אבל לעתיד לבא אמר זכריה אנא חמיתה אילו כורסין שנא' (זכריה ד') והנה מנורת זהב כלה וגו' ושנים זיתים עליה וגו' תריין אמורין חד אמר גולה וחד אמר גאולה מאן דאמר גולה גולה שבבבל וגלת שכינה עמהם ומאן דאמר גאולה הוא פרוקא דכתיב (ישעיה נ"ז) גואלנו ה' צבאות שמו וכתיב (מיכה ג') עלה הפורץ לפנייהם וגו'.

¹¹⁹ עי' אבדר"נ (פרק יב): כשם שאין אדם חולק שכר חבירו בעולם הזה כך אין [אדם] חולק שכר חבירו לעוה"ב שנאמר והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם (קהלת ד' א') למה נאמר אין להם מנחם שני פעמים אלו בני אדם שאוכלין ושותין ומצליחין בבנים ובנות בעולם הזה ובעולם הבא אין להם כלום.

¹²⁰ עי' אבדר"נ (פרק יב): ואין להם מנחם שאם נגנבה לו לאדם גנבה או שמת לו מת באין בניו ואחיו ומנחמין אותו יכול אף לעולם הבא כן ת"ל גם בן ואח אין לו (שם שם ח') וכן מי שעובר עברה והוליד ממזר אומרים לו ריקה חבלת בעצמך חבלת בי שאותו ממזר היה רוצה ללמוד תורה עם אותן התלמידים שהיו יושבין ושונין בירושלים והיה הממזר הולך עמהן עד שהגיעו לאשדוד עומד שם ואומר אוי לי אלו לא הייתי ממזר כבר הייתי יושב ושונה בין התלמידים שלמדתי עד עכשיו ולפי שאני ממזר איני יושב ושונה בין התלמידים לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר שנאמר וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים (זכריה ט' ו'). עיי"ש פרק כז: כל אכילה ושתיה שהן [רשעים] אוכלים ושותין בעולם הזה היא נהפכת להם לאבל לחיי העולם הבא שנאמר והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם (שם ד' א').